

TC
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TÜRK EDEBİYATINDA FARŞÇA GRAMER YAZMA GELENEĞİ
VE KAVÂİD-İ FARİSİYYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Hazırlayan
İzzettin ÇELİK

İSTANBUL-2013

TC
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TÜRK EDEBİYATINDA FARŞÇA GRAMER YAZMA GELENEĞİ
VE KAVÂİD-İ FARİSİYYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Hazırlayan
İzzettin ÇELİK

İSTANBUL-2013

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : İzzettin ÇELİK
Enstitü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Tez Konusu : Türk Edebiyatında Farsça Gramer Yazma
Geleneği Ve Kavâid-i Farisiyye
Tez Tarihi : Nisan 2013

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Anabilim Dalı Başkanı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı 51161107 numaralı öğrencisi İzzettin ÇELİK tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Tez Danışmanı

Tez Sınav Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG .....
Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ .....
Doç. Dr. Nodirkhon KHASANOV .....

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU

Müdür

ÖZET

Türk Edebiyatında Farsça Gramer Yazma Geleneği Ve Kavâid-i Farisiyye **İzzettin ÇELİK**

Bir milletin dilini öğrenirken aynı zamanda o dilin mensubu olan milletin kültürünü, yaşam tarzını, düşünce yapısını vb. özelliklerini de öğrenmiş oluyoruz. Bu anlamda dil üzerinde yapılan çalışmalar; bir devri, bir devleti yahut bir milleti daha iyi tanıma adına önemlidir.

Bu çalışmamızda Damatzade Muhammet Murat Efendi'nin *Kavâid-i Farisiyye* adlı Farsça gramer kitabı ve eski dönemden günümüze yazılmış olan Farsça gramer çalışmaları araştırılmış ve bu çalışmalarda öne çıkmış olan isimler incelenmiştir.

Çalışmamızda öncelikle Farsça gramer çalışmalarının önemi ve çalışmaların ülkemizdeki ve dünya genelindeki mahiyyeti; ülkemizde Farsça dili ve grameri üzerinde yapılan çalışmaların nedeni üzerinde durarak özellikle Osmanlıcada Farsça kelime ve gramerinin sık kullanılmasının altında yatan nedenler incelenmiştir.

Farsça gramerinin tarihi seyri içerisinde I.bölüm; ilk Farsça gramer çalışmaları, son yüzyılda yazılmış olan Farsça gramer kitapları, 14. Yüzyılda yazılmış önemli eserler ve modern dilbilgisi çalışmaları olarak dört bölüm halinde incelenmiştir.

Farsça gramer çalışmalarının yanında bu çalışmamızda *Kavâid-i Farisiyye* adlı eser tüm yönleriyle incelenmiş; *Kavâid-i Farisiyye'nin* Arap alfabesinden Latin alfabesine cevrimi yapılarak kitabın sonunda bulunan Farsça kelime çekimleri incelenmiştir.

Anahtar kelime: DamatzadeMuhammut Murat, *Kavâid-i Farisiyye*, Farsça gramer.

ABSTRACT

Kavâid-i Farisiyye and the Tradition of writing Persian grammar in Turkish Literature

İzzettin ÇELİK

When we learn language of a nation, we learn culture, living standards, and standpoint of that nation as well. In that respect, the studies on language are significant in understanding an era, a state or a nation better.

In this study, Damatzade Muhammad Murat Efendi's very old Persian grammar book named as Kavâid-i Farisiyye and all the Persian grammar books since then and the names came to the fore in these studies were investigated and analyzed.

The importance of my work and study is as follow: the nature and structure of Persian grammar in our country and around the world and especially the Ottoman-Persian words and grammar points focusing on the causes underlying frequent use were examined.

Along the history of Persian grammar; the first Persian grammar studies, written grammar books in the last century; very important studies written in the 14th century and modern grammar studies were categorized into four sections.

Along with the Persian grammar studies, additionally, I examined Kavâid-i Farisiyye in all aspects, from all different of views. I also examined the suffixes at the end of the words in Kavâid-i Farisiyye which is transcribed from Arabic alphabet to Latin alphabet.

Key words: Damatzade Muhammut Murat, Kavâid-i Farisiyye, Persian grammar.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
FARŞA GRAMERİNİN TARİHİ SEYRİ.....	1
1 BÖLÜM	6
1.1 İLK FARŞA GRAMER ÇALIŞMALARI	6
1.2 SON YÜZYILDA YAZILMIŞ OLAN FARŞA GRAMER KİTAPLARI	7
1.3 XIV. YÜZYILDA YAZILMIŞ ÖNEMLİ ESERLER.....	7
1.4 MODERN DİLBİLGİSİ ÇALIŞMALARI.....	9
2 BÖLÜM	15
KAVÂİD-İ FARİSİYYE’NİN KELİME TERMINOLİJİSİ.....	15
2.1 KAVAİD-İ FARİSİYYE	19
2.1.1 BÂB’ÜL MASTAR.....	19
2.1.2 BÂBÜ’L-MÂZÎ.....	23
2.1.3 BÂBÜ’L-MUZÂRİ	25
2.1.4 NEFY-İ HÂL	29
2.1.5 NEFY-İ İSTİKBÂL	29
2.1.6 EMR-İ GÂİB	30
2.1.7 NEHY-İ GÂİB.....	30
2.1.8 EMR-İ HÂZİR.....	30
2.1.9 NEHY-İ HÂZİR	30
2.1.10 Fİİ-İ TAACCUB.....	30
2.1.11 İSM-İ FÂİL.....	31
2.1.12 İSM-İ MEF’ÛL.....	31
2.1.13 SIFAT-İ MÜŞEBBİHE	31
2.1.14 İSM-İ ZAMÂN	31
2.1.15 İSM-İ MEKÂN	31
2.1.16 İSM-İ ÂLET	32
2.1.17 BİNÂ-İ MERRA.....	32

2.1.18 BİNÂ-İ NEVÎ'	32
2.1.19 İSM-İ TASGİR	32
2.1.20 İSM-İ MENSÛB	32
2.1.21 İSM-İ TAFDÎL	33
2.1.22 EMSİLE-İ MUHTELİFE	33
2.1.23 BABÛ'L HURÛFİ'L MEÂNÎ	34
2.1.24 BAB-U KAVÂİD-İ ŞİTA	36
KAVÂİD-İ FARİSİYYE'NİN FARŞÇA METNİ	39
KAVÂİD-İ FARİSİYYE KİTABINDAN FARŞÇA KALIPLAR	48
SONUÇ	771
KAYNAKÇA	73

ÖNSÖZ

Farsça denen İran dili ile biz Türklerin ilişkisi çok eskidir. Orta ve Batı Asyada yaşadığımız sıralarda İranlılarla batı komşularımız olarak uzun yıllar beraber yaşadık. Gaznelilerden başlayarak Selçuklu Türkleri, Ak ve Kara Koyunlu Türklerine kadar bu ortak yaşantı uzun yıllar sürmüştür.

Bu Türk devletleri özellikle Selçuklular Orta ve Batı Asyada yaşayan Kırgızça, Oğuzça, Özbekçe ve daha sonra Çağatayça gibi lehçelerle konuşan Türk halklarından oluştuklarından o zaman tek lehçe halinde edebi ürünlerle bürokrasi ve diplomasi dili olarak gelişmiş olan Farsçayı resmi haberleşme dili olarak kabul ettiler. Bu durum Selçuklu Türkleri Anadoluya girip burayı yurt edindikten sonra da 1277 yılına kadar sürüp gitti. Yani Farsça Anadolu Selçukluları sarayında bürokrasi ve diplomasi dili olarak kullanıldı.

1277'de Karaman beyi Mehmet Bey bütün yazışmalarda ve medreselerde Türkçenin tek dil olarak kullanılacağına ilan edip bu emrini sıkı sıkıya ve titizlikle uyguladı. Ama Farsça ülkede, uzun yıllar kullanılmış ve bu dilde birçok eser yazılmış olduğundan medreselerde yabancı dil olarak Arapça yanında okutulmakta devam edildi. Bu şekilde dilimize birçok Farsça kelime girmiş oldu. Bu Farsça kelimeleri ve ibareleri aydınlarımız ve şairlerimiz bol bol kullandılar. Şairlerin ve aydınların Türkçe yanında Arapçayı ve Farsçayı bilmeleri adeta zorunlu oldu. Şairlerimiz yazdıkları Türkçe divanlarına küçük birer Arapça ve Farsça divan eklemezlerse divan şairi sayılmıyolardı.

Bu Türkçe Farsça ilişkilerine enteresan bir misal, Şah İsmail ile Osmanlı imparatoru Yavuz Sultan Selimin durumudur. Şah İsmail, İran hükümdarı olduğu halde şiirlerini Türkçe yazmış, Yavuz Sultan Selim Türk hükümdarı olduğu halde Fransça divan yazmıştır.

Farsçanın Türk okullarında okutulması 20. Yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna yani aşağı yukarı Latin alfabesini kabul edişimize kadar sürdü. Bu nedenle Türk tarihi olmak üzere edebiyatımızın ve kültürümüzle ilgili birçok eserin yazılmış olduğu bu dilin, ilahiyat, edebiyat ve tarih öğretimi yapan yüksek öğretim kurumlarında

okutulması çok faydalı olur. Farsça sentaks ve gramer bakımından bize en yakın olan ve yabancı diller içinde bizim için öğrenilmesi en kolay dillerden biridir. Bu yüzden Farsçayı okumak öğrenmek her şeyden önce ecdadımıza bir vefa borcunun gereği olduğunu düşünüyorum.

Bu çalışmamızda bana maddi manevi desteğini esirgemeyen çok değerli Yusuf Çetindağ hocama teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda tecrübeleriyle bana yol gösteren Kalmamat Kulamshaev hocama ayrıca teşekkür ederim.

İZZETTİN ÇELİK

İstanbul-2013

GİRİŞ

FARŞÇA GRAMERİNİN TARİHİ SEYRİ

Arapça, son din konumunda bulunan İslamiyet'in kutsal kitabı *Kur'an-ı Kerim'in* indirildiği dil olunca İslamiyeti seçen İranlılar, bu yeni dinin öğrenilmesi ve islamiyetin kurallarının tam olarak kavranılarak günlük hayata uygulanabilmesi amacıyla bu dile son derece önem verip saygı gösterdiler. II. Halife Hz. Ömer'in İran'ı İslam topraklarına katmasıyla başlayan yeni dönemde İran'da Arapça'dan başka her dil ve İslam'dan başka her din artık gereksiz olarak kabul ediliyor ve rağbet görmüyordu. Bu ve daha başka etkenler nedeniyle İran'ın Müslümanlar tarafından fethini izleyen iki asır boyunca bu ülkede Arapça çok yaygın olarak kullanılmaya ve bu dille eserler kaleme alınmaya başlandı. İranlı ilim ve edebiyat çevreleri, kısacası okuma yazma ile ilgilenen herkes için Arapça, Batı Avrupa'da Latince'ye verilen önem oranında değer kazandı.¹

Arapçanın son derece hızlı bir şekilde yaygınlaşması, ilim ve edebiyat mahfillerinde büyük önem kazanması, İranlıların kendi dilleri olan Farsça'yı önemli ölçüde bir tarafa bırakmaları, Farsça konusundaki çalışmalarını azaltmaları sonucunu doğurdu. İran'lı ilim çevreleri, Farsça'ya gereken önemi verememeleri gerçeğinin yanında bütün gayretlerini Arap dili konusunda yaptıkları değerli çalışmalarıyla büyük bir üne kavuştular. Nitekim İranlı dilbilimciler arasında Arap dilinin sarf-morfoloji ve nahiv-sentaks konularını içeren *el-Kitab* adlı eserini kaleme almış olan Sibeveyhi gibi ünlü gramerciler yetişti. Arap diline ve gramerine o kadar önem verildi ki, çok daha sonraki dönemlerde Fars dili ve özellikle gramerinin yapısıyla ilgili olarak kaleme alınmış olan eserlerin önemli bir bölümünün Arapça olarak kaleme alınmış olduğunu görüyoruz. Arapça olmayan, Farsça olarak kaleme alınanların ise daha çok aruz, kafiye, v.b. edebi sanatları konu aldığını, bu konular işlenirken bazı bölümlerinde yer yer Farsça gramerinin morfoloji bölümüne ilişkin konularından olan kelime türleri ve yapıları, kelime türetilmesi gibi konulara da yer verildiği görülmektedir. Sonuç olarak gerçekte Farsça gramer kurallarını bir araya

¹ Nigâhî, Seyrî Der Zebânşinâsî, İran, 1976, s. 48; Nigâhî, Tâze be Destûrzebân-i Fârsî, İran, 1991, s. 20

toplayarak, moder anlamda Farsça'yı Arapça'dan ayrı bir şekilde inceleme faaliyetlerinin yeni olduğu ve ömrünün bir asrı bile aşmadığını söylemek mümkündür.²

Burada dikkat çeken önemli bir konu, İranlıların Arapça gramerinin oluşturulmasında yoğun çalışmalar yapmalarını ve Farsça gramer yazma ve bu alanda çalışmalar yapmayı daha çok Türklerin ve Hintlilerin üstlenmiş olmasıdır.³

Türkler ve Hintlilerin Farsça'yı öğrenmek için Farsça gramer kurallarını iyi bir şekilde bilmeleri gerekiyordu. Bu yüzden özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bu alanda kaleme alınmış başlı başına grameri konu almamakla birlikte birtakım eserlere rastlamaktayız. Bu dönemde Farsça sözlük yazan dilciler, hazırlamış oldukları sözlükler için yazdıkları mukaddimelerde Fars dili ve Farsça gramer konuları ile ilgili birtakım bilgiler vermişlerdir. Bu kısa ama değerli bilgileri Farsça gramerinin temelleri olarak kabul edebiliriz. Bu mukaddimelerin en geniş ve en düzenlisi Cemaleddin Huseyn *İncuy-i Şirazi'nin* 1666 yılında tamamladığı *Ferheng-i Cihangiri* adlı sözlüğün mukaddimesidir. Farsça gramer kuralları konusunda içerdiği önemli ve detaylı bilgiler dolayısıyla daha sonraki dönemlerde yazılan sözlüklerin müellifleri tarafından da örnek alınmış ve yer yer bazı bölümleri iktibas edilmiştir. *Ferheng-i Cihangiri'nin* mukaddimesi, 12 "Ayin"den oluşmakta ve her bölümde belli gramer konularına yer verilmektedir. 1. Ayin; İran bölgesine Fars isminin verilmesi, Farsça'nın kolları ve diğer dillere olan üstünlüğü. 2. Ayin; Farsça'nın mahiyeti. 3. Ayin; Farsça'nın harfleri 7. Ayin; zamirler. 8. Ayin; harfler ve edatlar gibi konulardan bahsetmektedir.⁴

Görüldüğü gibi Farsça grameri yazımı konusunda ilk adımlar Farsça sözlük yazarları tarafından atılmıştır. Bu alanda ilk adımı atanlardan diğer bir kısmı da Farsça edebi bilgiler alanında eser veren edebiyatçılar ve dilcilerdir. Asıl çalışma sahası edebi bilgiler olup da Farsça grameriyle ilgili bilgiler de veren bu gruptan yazarların başında *Destur-i Debiri* adlı eserin yazarı Muhammed Miheni'dir. Yine bu gruptan olan yazarlar arasında Şems-i Kays Razi'de yer almaktadır. Ancak yine

² Nigâhî, Hind-Avrupa, I, 2001, s. 24; Tâze be Destûrzebân-i Fârsî, İran, 1991, s. 21

³ Safâ, Târih-i Edebîyât Der, Îrân, 1936, V/1, s. 396

⁴ Safâ, Târih-i Edebîyât Der, Îrân, 1936, V/1, s. 395

tekrarlamak gerekir ki, bu sahada asıl önemli çalışmaları yapanlar Farsça öğrenimine son derece önem veren Türkler ve Hintlilerdir.⁵

Bu dönemde Farsça gramerini konu alan eserleri arasında *Dakâiku'l-hakâyık* adlı sözlüğün ve Nigâristân adlı eserin de müellifi olan İbn Kemal Paşazade'nin (1570) *Risâle-i Yâiyye* adlı esiridir. Bu eserinde yazar, Farsça kelimelerin sonuna gelen ve “yây-i zâyid” olarak adalandırılan “ya”lar üzerinde durarak bu tür den olan ya’ların yirmi çeşidi olduğunu Farsça şiir ve nesirden örneklerle ortaya koymaktadır. Kemal Paşazâde hem *Dakâiku'l-hakâyık* adlı eserinde hem de bu eserinde kelimelerin kullanılışları üzerinde durmaktadır.⁶

Osmanlı müelliflerinden Farsça grameri konusunda eser yazan bir diğer yazar da XV. yüzyılda yaşamış Muhammed b. Hacı İlyas'tır. Hacı İlyas, Farsça gramerini çocuklara öğretmek amacıyla *et-Tuhfetu'l-hadiye* ya da Farsça'da bilmek anlamına gelen “*danisten*” kelimesiyle başladığı için *Dânisten* adıyla bir gramer kitabı kaleme almıştır. Bu eserin on bölümü fiil çekimleri, dört bölümü de Farsça diğer kelime türlerinden bahsetmektedir. Bu konuda yazılmış diğer bir eser de 1802 yılında hem grameri ve hem de edebi bilgilerle ilgili konuları ihtiva eden Muhib mahlasıyla tanınan Muhammed Kuli Han tarafından kaleme alınmış olan *Câmi'ul-Kâvâid* adıyla bilinen eserdir. Bu eser de, ilk dört babında Harf, kelime, cümle, mastar ve mastar türleri fiil yapıları ve çekimleri, nahiv, türeme gibi gramer konularıyla birlikte son iki babında aruz ve kafiye konularına yer vermektedir.⁷

Osmanlı topraklarında kaleme alınan bu ve daha başka eserler dışında Hindistan'da da irili ufaklı birtakım eserler yazılmıştır. Bu eserlerden bir kısmı basılmışken, bir diğer kısmı da elyazması olarak çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. Bunlar arasından bir kısmını burada sıralamamız yararlı olacaktır. Safder Ali, Kânûn-i Nasîrî, Nizâmeddin Ahmed'in 1818 Şeyh Abdulbasit'in 1729 yıllarında yazmış oldukları eserleriyle Farsça fiiller konusunda yazılmış *Elfâz-i*

⁵ Safâ, Târih-i Edebîyât Der, Îrân, 1936, V/1, s. 396

⁶ Safâ, Târih-i Edebîyât Der, Îrân, 1936, V/1, s. 396

⁷ Safâ, Târih-i Edebîyât Der, Îrân, 1936, V/1, s. 397

Acem, Tahkîku'l-Kavânîn ve Risâle-yi Şerh-i Ameden adlı gramerle ilgili eserler en önemlileri arasında yer almaktadırlar.⁸

Tamamen gramer ile ilgili konuları ihtiva eden bu üç eser dışında XVII. yüzyıldan itibaren kaleme alınmış olan Cemaleddin Huseyn İncûy-i Şîrâzî'nin 1667 yılında tamamladığı *Ferheng-i Cihângîrî* adlı sözlüğü ile bu ve benzeri eserlerde nahiv konusunda herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu eserlerden sonra Rıza Kuli Han Hidayet'in yazmış olduğu *Ferheng-i Ercümen Aray-i Abbasi* adlı eserin mukaddimesinde ise, gramer kurallarına kendisinden önce kaleme alınmış olan sözlüklerden daha çok yer verilmiştir. Nahiv konusunda ise, bu gibi eserlerde herhangi bir bilgiye raslanmamaktadır.

Bu iki sözlükten daha sonra kaleme alınmış olan *Ferheng-i Ercümen Aray-i Nâsirî* adlı eserin yine mukaddimesinde aynı şekilde Farsça gramerinin kelime yapıları ve türlerine ilişkin bazı bilgiler verilmiştir. Bu eserdeki gramere ait bilgiler, daha öncekilerle oranla daha detaylı ve fazladır.

Burhân adıyla bilinen Muhammed Huseyn b. Halef-i Tebrîzî'nin 1692 yılında kaleme aldığı *Burhân-i Kati'* adlı sözlüğünün mukaddime bölümünde de Farsça gramerinin sadece sarf kurallarına ait birtakım bilgiler bulunmaktadır. Bu ve benzeri eserlerde nahiv konusunda herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.⁹

Bu eserlerden sonra Rıza Kuli Han Hidayet'in yazmış olduğu *Ferheng-i Ercümen Ârây-i Abbâsî* adlı eserin mukaddimesinde ise, gramer kurallarına kendisinden önce aynı alanda yazılmış olan sözlüklerden daha çok yer ayrılmıştır.¹⁰

Bu sözlüklerden daha sonra 1916 yılında yazılmış olan *Ferheng-i Encümen Ârây-i Nâsirî* adlı eserin yine mukaddimesinde aynı şekilde Farsça gramerinin kelime yapıları ve türlerine ilişkin bazı bilgiler verilmiştir. Bu eserdeki gramere ait bilgiler, daha öncekilere oranla daha detaylı ve fazladır.¹¹

⁸ Safâ, Târîh-i Edebîyât Der, Ârân, 1936, V/1, s. 397

⁹ Nigâhî, Tâze be Destûrzebân-i Fârsî, 1991, İran, s. 20

¹⁰ Nigâhî, Tâze be Destûrzebân-i Fârsî, 1991, İran s. 21

¹¹ Hayyâmpûr, Luğatname, İran, 1925, I, s. 124; Destûrzebân-i Farsî, İran, 1985 s. 13

Diğer taraftan Farsça edebi bilgiler alanında yazılan eserlerde de Farsça gramer kurallarına yer verilmiştir. Farsça grameriyle, daha doğrusu Farsça gramerinin sarf bölümünü oluşturan kelime türleri ve türeme ile ilgili birtakım konuları içeren ve günümüze kadar gelebilmeği başarmış olan ilk eser, Şemseddin Muhammed b. Kays-i Râzî'nin XIV. yüzyılın ilk dönemlerinde kaleme almış olduğu *el-Mu'cem fi me'âyir-i Eş'âri'l-Acem* adlı eseridir. Bu eser, aslında bir gramer kitabı olarak yazılmamıştır. Ana konuları; aruz, kafiye ve diğer edebî bilgilerden oluşan bölümler ve şiir tenkidini konu alan kısımlardan oluşmaktadır. Ancak bu konular anlatılırken eserin bir bölümünde de “*Mastar, sıfat-i fâilî, sıfat-i mef'ûlî, ism-i tasğir ve zamir* gibi gramere ait bahislere, kelime yapısı ve kelime türetilmesi konularına da yer verilmektedir.¹²

---

¹² Nigâhî, *Tâze be Destûrzebân-i Fârsî*, İran, 1991, I, s. 122

1 BÖLÜM

1.1 İLK FARŞÇA GRAMER ÇALIŞMALARI

Fars dilinin kuralları hakkında eski dönemlerden beri hem İran'da ve hem de İran dışında İranlı ya da İranlı olmayan dilciler tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bir taraftan bu kuralları derleyen yazar ve araştırmacıların asıl amaçlarının farklı farklı oluşu dolayısıyla gramere ait konuların ikinci planda kalması; diğer taraftan değişik çalışma imkanlarına ve ortamlarına sahip oluşları nedeniyle doğal olarak aldıkları sonuçlar da birbirinden farklı olmuştur. Birkaç istisna dışında genellikle İranlı araştırmacıların Farsça dilbilgisiyle ilgili çalışmaları genellikle edebi araştırmaların ve edebiyatın diğer alanlarını konu alan çalışmaların gölgesinde kalmıştır. Bu yüzden de Farsça gramer alanı itibariyle bağımsız bir araştırma sahası olarak dikkat çekmemiştir.¹³

Az da olsa Farsça gramere ait bazı bilgiler içeren bu eserden sonra Fars dili kurallarını bir araya toplayan diğer önemli bir eser de *Ebu hayyân Nahvî'nin* (1228-1375) kaleme almış olduğu *Mantıku'l-hurs fî lisâni'l-Furs* adlı eseridir. Arapça gramerinin etkisi altında kalınarak yazılmış olan bu eser, Farsça gramer kurallarını Arapça olarak anlatmaktadır. Ancak *Mantıku'l-hurs* adlı bu eser günümüze kadar gelememiştir. Yazarın hem Arapça hem de Türkçe grameriyle ilgili eserleri de vardır.¹⁴

Bu konuda yazılmış diğer bir eser de Moğol döneminde yaşamış *Hilyetu'l- insân fî hulbeti'l-lisân* adlı eserdir. Bu eser, Arapça, Farsça ve moğol Türkçe'sine ait gramer kurallarını içermektedir.¹⁵

¹³Nigâhî, *Mebâni-yi İlmî-yi Destûrzebân- Fârsî*, İran, 1989, s. 1-2

¹⁴ Nigâhî, *Tâze be Destûrzebân-i Fârsî*, İran, 1991, I, s. 124

¹⁵ Nigâhî, *Tâze be Destûrzebân-i Fârsî*, İran, 1991, I, s.124

1.2 SON YÜZYILDA YAZILMIŞ OLAN FARŞÇA GRAMER KİTAPLARI

1- Abdulkerîm b. Ebi'l-Kâsım Eyrevânî'nin *Kavâid-i Sarf u Nahv-i Fârsî* adlı eseri.

Bu eser, Farsça grameri konusunda XIX. yüzyılda yazılmış olan ilk eserdir. Kesin olmamakla birlikte 1890'lı yıllarda yazılmış olduğu tahmin edilen bu kitap, dört bölümden oluşmakta, gramer kuralları yer yer şiirlerle örneklendirilmektedir. Bu eser, Tebriz'de birkaç defa basılmıştır.¹⁶

2- Muhammed Kerîm Han'ın *Sarf u Nahv-i Fârsî* adlı eseri

Yazarın bu kitabı kaleme almadaki asıl amacı, Arapça grameri anlatmak ise de yer yer bazı bölümlerinde Farsça grameri ile ilgili konuları da işlemiştir. 1905 yılında yazılmış olan eser, dönemin önemli gramer kitaplarından biridir.¹⁷

3- Muhammed Huseyn b. Mes'ûd Ensârî'nin *Tenbî- hu's-sıbyân* adlı 1928 yılında yazmış olduğu eseri XX. yüzyılda Farsça grameri konusunda kaleme alınmış olan en önemli eserlerdir.¹⁸

1.3 XIV. YÜZYILDA YAZILMIŞ ÖNEMLİ ESERLER

XX. yüzyılda yazılmış olan Farsça grameri ile ilgili kaynaklar, kendi ölçülerinde faydalı eserler olsalar da sadece Farsça gramerini konu alan ve bu konuda yoğunlaşan eserler değillerdi. Daha çok Avrupa gramerinin etkisinde kalarak kaleme alınmış olan bu eserler daha çok Avrupa dillerinde yazılmış gramerlerin tercüme edilerek Farsça'nın onlara uyarlanmasıyla ortaya çıkmışlardır.

1- Mîrzâ Habîb İsfehânî'nin *Destûr-i Sohen* adlı eseri.

Farsça gramerinin temellerin atan kişi olarak kabul edilen Mîrzâ Habîb bu eserini, 1919 yılında İstanbul'da yazmıştır. İstanbul'da öğrenimini sürdürdüğü dönemlerde Farsça'nın gramerini derli toplu bir şekilde ele alan bir gramer kitabının

¹⁶Nigâhî, Tâze be Destûrzebân-i Fârsî, İran, 1991, Luğatname, I, s. 126

¹⁷Nigâhî, Tâze be Destûrzebân-i Fârsî, İran, 1991, Luğatname, I, s. 124

¹⁸Nigâhî, Tâze be Destûrzebân-i Fârsî, İran, 1991, Luğatname, I, s. 124

yazılması ihtiyacını hisseden yazar, ilk olarak gramer kelimesinin karşılığında Farsça “*Destûr*” kelimesini kullandı ve bu dilin gramer kurallarını içeren eserine *Destûr-i Sohen* adını verdi. Daha sonra yine grameri konu alan *Debistân-i Edeb* adlı eserini kaleme aldı. Mîrzâ Habîb’in bu her iki eseri de ders kitabı niteliğinde olup bilimsel detaylara fazla değinilmeden gramer kurallarının basit bir dille anlatılmasına yer vermiştir. Yine her iki eserin ortak bir özelliği de Farsça gramerinin sadece sarf bölümü ile ilgili konularına yer vermeleri ve nahiv konusuna hiç değinmemeleridir.¹⁹

2- Mîrzâ Hasan b. Takî Tâlkânî’nin 1935 yılında yazmış olduğu *Lisânu’l-Acem* adlı Farsça gramer kitabı.

Arapça sarf ve nahiv kitapları örnek alınarak yazılmış olan bu eserin önemli bölümleri, yine Arapça gramerinin anlatıldığı birtakım kitapların tercümesi yoluyla yazılmış bir kitabı andırmaktadır. Bu eserde Farsça kelimeler, Arapça sarf bilgisi usulleri esas alınarak isim, fiil ve harf şeklinde üç kısma ayrılarak incelenmiştir.²⁰

3- Gulam Huseyn-i Kâşifî’nin kaleme aldığı *Destûr-i Kâşif* adlı eseri.

Bu eserin daha öncekilerden önemli bir farkı hazırlanışında yazarın Arapça’nın etkisinde kalarak değil Türkçe gramerinin ve Türkçe gramer kitaplarının ve Türkçe dilbilgisi kurallarının etkisi altında kalarak bu eserini kaleme almış olmasıdır.

4- Mîrzâ Ali Ekber Han’ın *Zebân Âmûz-i Fârsî* adlı eseri.

Bu gramer kitabı da aslında Arapça grameri kurallarını öğretmek amacıyla yazılmıştır. Ancak 1946 yılında kaleme alınmış olan bu eserin önemli bölümleri Farsça gramerine ait kurallara ayrılmış ve genelde kitabın tamamında Farsça gramerine ait bilgilere daha çok yer verilmiştir.²¹

5- Mîrzâ Abdul’azîm Han Karîb’in yazmış olduğu *Des- tûr-i Fârsî* adlı eser.

Son dönemin İran’da yetişmiş önemli dilcilerinden olan Mîrzâ Abdul’azîm’in bu eseri, kendisinden önce yazılmış olan Farsça gramer kitaplarından daha fazla ve daha

¹⁹ Nigâhî, Tâze be *Destûrzebân-i Fârsî*, İran, 1991, Luğatname, I, s. 126

²⁰ Nigâhî, Tâze be *Destûrzebân-i Fârsî*, İran, 1991, Luğatname, I, s. 128

²¹ Nigâhî, Tâze be *Destûrzebân-i Fârsî*, İran, 1991, Luğatname, I, s. 128

önemli bilgiler içermektedir. Yazar, Mirzi Habib'in yolunu ve tarzını devam ettirmekle birlikte çeşitli Avrupa dillerinin gramerlerini anlatan birtakım kitapları da inceledikten sonra eserini kaleme almıştır. İran'da son asırda yazılmış önemli gramer kitapları arasında yer almakta olan bu eserde daha çok Fransız gramerinin etkileri göze çarpmaktadır.

1.4 MODERN DILBİLGİSİ ÇALIŞMALARI

Farsça grameri ile ilgili olarak kaleme alınmış olup kendilerinden önce aynı konuda yazılmış olana eserlere oranla daha kapsamlı ve modern bir dil mantığı yaklaşımıyla hazırlanmış eserler son dönemde ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde İranlı dilciler tarafından yazılmış olan ve hemen hemen ortak özellikler taşıyan Farsça grameri konulu kitaplar bu alanda şimdiye kadar yapılmış olan en önemli çalışmalardır. Herbiri birtakım önemli özellikler taşıyabilirler bile henüz ne bilimsel açıdan ve ne de içerik açısından mükemmeli yakalayamamışlardır. Bütün bu eserlerin ortak özelliği, dile ya da dilbilgisine ait özel birtakım teknik kavram ya da terimleri sadece tasvir etmeleri, özelliklerinin sıralanması, ancak dilbilgisinin asıl önemli konusu olan tahlile yer vermeleridir.

Ancak son yıllarda İranlı dilciler dilbilgisi alanındaki çalışmalarına yeni ve olumlu bir çehre kazandırarak eski tarzlarını bir tarafa bırakmışlar ve böylece başlatmış oldukları dikkatli ve titiz çalışmaları sonucunda Farsça gramerini bilimsel ve modern bir düzeye çıkarmaya çalışmışlar ve bu yolda önemli mesafeler almışlardır.

Modern anlamda bir dilbilgisi hazırlamak için bir altyapı oluşturmak ve klasik Farsça eserlerin taranması yoluyla Farsça'nın klasik gramerini tarama yoluyla ortaya çıkararak buradan oluşturulacak verileri tam ve kapsamlı bir gramer hazırlamada kullanmak için bazı İranlı dilciler ve edebiyatçılar teşebbüste bulunmuşlardır. Bu anlamda yapılan ilk çalışmalar, bağımsız olarak sadece grameri konu almamış, daha çok bazı edebi eserlerin şerhleri içerisinde yer alan kısmi gramer çalışmaları olarak ortaya çıkmışlardır. Bu tür çalışmalara örnek olarak Bediuzzaman Furûzânfer'in Mevlânâ'nın *Fihî Mâ Fih* adlı eserini şerh ederken izahları arasında değinmiş olduğu

birtakım gramer kurallarının yer aldığı bölümleri, Celâl Hümâyî'nin neşr olduğu *et-Tefhîm ve Misbâhu'l-hidâye* adlı eserlerin mukaddime bölümlerinde ele alınmış olduğu kelime yapısıyla ilgili bölümleri Said Nefisî'nin Şahnâme'nin ilk bin beytini şerh ederken yer yer değinmiş olduğu yine sarf bölümüne ait bazı bilgilerin yer aldığı bölümleri verebiliriz. Bunlar dışında aynı doğrultuda diğer bazı eserler de vardır. Ancak bunların tamamının ortak özelliği, asıl ilgilendikleri konular edebiyat ve edebi bilgiler olduğu için gramer konusuna fazla yer ayırmamaları ve sarf ve nahivin bütün konularına yer vermemeleridir.

Farsça yazılmış edebi eserlerin çeşitli açılardan edebi özelliklerini ele alarak onların üslup ve tarzlarını inceleyen, ancak sadece bununla kalmayıp aynı zamanda edebi eserlerin gramere ait özelliklerini de inceleyen ve kendisinden önce bu alanda yapılmış çalışmalardan çok daha farklı bir yaklaşımla gramer konularına daha fazla değinen klasik Farsça ile yazılmış edebi eserlerin gramatikal özelliklerini tesbit etmeye çalışmış olan *Meliku's-su'ara Bahar'ın Sebk Şinasi* adlı üç ciltten oluşan eseri gerçekten bu alanda önemli adamlar atmıştır.

Yine İran'ın yetiştirmiş olduğu büyük dilcilerden olan ve ömrünün önemli bir kısmını Fars dili ve edebiyatına vakf etmiş olup bu alanda başta Ali Ekber Dihhuda'nın bütün bir ömrünü harcayarak hazırladığı Farsça'nın elli ciltlik bibliyografik sözlüğü *Luğatname'ye* olan katkılarıyla ve çok değerli sözlüğü *Ferheng-i Mu'in* ve daha başka eserleriyle Muhammed Mu'in, gramer alanında da "*Tarh-i Destûr-i Zeban*" adı altında Fars dilinin gramerini kapsamlı bir şekilde ve bütün konularıyla kaleme almak için çok önemli bir çalışma başlatmış, klasik Fars edebiyatının hem dil ve hem de edebi özellikleri açısından en önemli eserlerini bu çerçevede ele alarak gramatikal özellikleri açısından tarayarak bu dizinin ilk bölümlerini *İsm-i Cins*, *Ma'rife ve Nekre*, *İsm-i Masdar*, *Hâsıl-i Masdar*, *İzâfe* adlarıyla ayrı ayrı kitaplar halinde kaleme almış ve yayınlamış, ne yazık ki bu projesini tamamlayamamıştır. Fakat bu eserler, daha sonraki dönemler gramerle ilgili yapılan ve yapılacak olan çalışmalara önemli ölçüde ışık tutmaya devam etmektedirler.

Muhammed Mu'in'in gramer alanındaki alaşmasına benzer bir çalışmayı aynı amaçla yine nl İranlı edebiyatçı ve dilcilerden olan Mahmud Őefi'i gerçekleştirmiştir. Uzun yıllar süren çalışmaları sonucunda *Őahname ve Destur* adıyla hazırlamış olduğu çok değerli eserinde Fars dili ve edebiyatının Őaheseri olarak kabul edilen bu çalışmasında *Őahname'yi* Farsça dilgisi kuralları açısından incelemiş, dilbilgisinin sarf bölümüne ait kuralları açısından ele alarak her konuyu ayrı ayrı başlıklar altında zengin örneklerle tanzim etmiştir. Bu eseriyle Őahname gibi bir yapıtın gramatikal özelliklerini ortaya koymuş ve bu alanda çalışma yapacak olan dilcilere önemli tesbitler sunmuştur. Eserin diğer önemli bir özelliği de rneklendirmede sadece *Őahname'yi* esas almaması, Farsça'nın diğer önemli ve Őaheser niteliğindeki eserlerden de örnekler olarak mukayeseli bir çalışma olmasıdır.

Burada bağımsız olarak başlı başına Farsça gramerini konu alan ve modern dönemde yazılmış olan eserlere geçmeden önce Farsça grameri konusunda yazılmış hem İran'da hem de İran dışında yayımlanmış olan birçok dergide yer almış bulunan Farsça gremiriyle ilgili çok sayıdaki değerli makalelere de değinmemiz gerekecektir.

İran'da düzenli olarak İslam devrimine kadar uzun yıllar yayınını sürdürmüş olan *Sohen, Armağan, Yağma, Govher* gibi dergiler ve İranın başta Tahran, Tebriz, Meşhed ve İsfahan niversitelerine bağlı olmak üzere çeşitli üniversitelerinde ki edebiyat fakültelerinin yayın organı niteliğindeki dergiler olmak üzere birçok dergide ilgili alanın güçlü uzmanları olan başta Perviz Nnleri, Mahmd Őefi'i, Husrev Ferşidverd, Muhammed Rız Btin, Ali Eşref Sdik ve daha birçok sayıda dilci tarafından kaleme alınmış olan Farsça gramerinin değişik konularını ele alarak ayrıntılarıyla incelemeye çalışıldığı makaleler önemli bir yekun oluşturmaktadır. Bu alandaki çalışmalar devrim sonrası da devam ederek yukarıda adı geçen dergiler yerine *Mecelle-i Zebânşinâsî, Edebistn, yende, Neşr-i Dniş* v.b. dergiler yayımlanmaşa başlanmış ve bu dergilerde de diğer konular yanında Farsça grameri sahasında da çok değerli makaleler neşredilmiştir.

Farsça grameri konusunda yazılmış olan kitaplar arasında diğerlerine göre daha önemli eserler arasında yer alan Perviz Natil Hanleri, Abdurresul Hayyampur, Muhammed Cevad Őeriat, Husrev Ferşidverd, Cevad Meşkur, Abdurrahim

Humayunferruh ve Daha sonradaki dönemlerde ciddi çalışmalarıyla tanınan Ahmed Şifa'î, Muhammed Rıza Batınî, Mehdî Mişkâtuddînî, Ali Eşref Sadıkî, Behmen-i Muhteşemî, Hasan-i Enverî, Ahmed-i Gîvî, Halil Hatib-i Rehber, Mihrengîz Novbehâr ve daha birçok yazırın kaleme almış oldukları eserler bu konuda son yıllarda yapılan çalışmaların ne denli bilimsel ve ileri boyutlara doğru ilerleme kaydetmiş olduğunu ve aldıkları mesafenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Burada İranlı dilciler arasında üzerinde özel olarak durulması gerekenler ve esirleri hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Farça grameri alanında modern anlamda ilk çalışmaları ünlü dilci Perviz Natil Hanleri başlatmıştır. Fars dilinin tarihi seyri ve yapısı ile grameri hakkında kaleme almış olduğu *Târîh-i Zebân-i Fârsî* adlı dört ciltlik hacimli eseri dışında bu konudaki makalelerin bir araya toplanmış olmasıyla oluşturulan *Zebânşinâsî ve bân-i Fârsî İnan* orta derceli okullarında diğeri de üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmak üzere hazırladığı Farsça gramer kitapları; Farsça dilbilgisine özgü ve kendisinden sonra bu alanda çalışmalarda bulunan dilcilerin de beğeniyle karşıladıkları ve kullandıkları birtakım yan dilbilgisi kavramları ve terimleri oluşturarak kaleme almış olduğu *Destûr-i Zebân-i Fârsî* adlı eseri ve yukarıda adı geçen dergilerle birlikte diğeri edebi dergilerde yayınlamış olduğu Farsça ve Farsça gramerini konu alan makaleleriyle ve akademik çalışmalarıyla Farsça gramer alanında otoriter olan Hânleri, Bu alandaki çalışmaların öncüsü olarak kabul edilmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hânleri'nin Farsça grameri için geliştirmiş olduğu gramerik kavramlar, bu sahada çalışan araştırmacılar tarafından büyük kabul görmüş ve daha sonra gelen dilciler tarafından kullanılmıştır. Farsça grameri bu alanda çok uzun yıllar sürdürdüğü ciddi ve akademik çalışmalarının bir meyvesi olarak Farsça'ya özgü kavramlar ve özellikle de cümle yapıları ve cümle türleri konusunda özel ıstılahlarıyla kaleme alan ve modern anlamda bilimsel bir anlayışla klasik ve modern edebi eserlerin özellikleri arasından bir kısmını da tarayarak hem dil, hem dilbilgisi ve hem de dil felsefesini içi içe kaynaştırarak anlatan ve tesbitlerimize göre şimdiye kadar hem İnan'da hem de İnan dışında yazılmış olan Farsça gramer kitaplarının hem gramerik bilgi düzeyi ve örneklendirme sistemi ve konularının düzenliliği kısaca her açıdan en kapsamlısı ve en önemlisi, Ahmed Şifâ'î'nin

Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî adlı eseridir. Hânleri'nin Farsça grameri için geliştirmiş olduğu gramerik kavramları ve terimleri takdir ederek kullanan Şifâ'î'den sonra Farsça dilbilgisi kitabı yazan ya da bu konuda çalışması bulunan dilciler de kendisini örnek alarak özellikle cümle ve bileşik cümleler konusunda hep onun tesbitlerini ve tasniflerini esas almışlardır.

Ahmet Şifâ'î, kendisinden önce Farsça gramerini konu alan eserleri dikkatle incelenmiş, başta ünlü Azeri dilci Hasan Mahmûdzâde'nin Fars Dilinde *Sade Cümle Sentaksı* adlı eseri olmak üzere özellikle Rus dilinde yazılmış ve çoğu Rus dilinin gramerini konu alan eserleri inceleyerek kendi bilgileriyle sentezlenmiş 650 sayfalık geniş hacimli ve çok değerli eserini kaleme almıştır. Eserinin birinci bölümünde Farsça gramerinin sarf kısmını ele almış, bu konuyla ilgili çok sayıda eser kaleme alındığı ve daha fazla üzerinde durulmaya gerek kalmadığı için bu konuyu diğer eserlere havale ederek asıl detaylandırmayı ikinci bölümde cümle, cümle türleri, cümle yapıları üzerinde yapmıştır. Eserin en önemli bölümleri Farsça bağımlı bileşik cümlelerin olanca ayrıntılarıyla ve zengin örneklerle ele alındığı ve doyurucu tesbitleri ve değerlendirmeleriyle işlendiği kısımdır. Yazar bu konuda söylenmesi gerekenlerin hemen hemen tamamını söylemiştir.

Farsça gramerine büyük hizmeti geçmiş ve bu alanda gerçekten çok önemli konular arasında yer alan Farsça'nın basit cümleleri konusundaki tesbitleriyle dikkat çeken Hasan Mahmûdzâde, özellikle Farsça'nın tek ögeli cümleleri ve bu cümlelerin türleri, kelimelerin cümlede aldıkları görevleri açısından değerlendirilmesi konularındaki orijinal tesbitleriyle bu alanda önemli adımlar atmıştır. Yaklaşık 35 yılını bu çalışmalarına adayan Mahmûdzâde, Farsça grameriyle ilgili biri; 1984/1985 yılında kril alfabesiyle yazılmış Azerice ders kitabı olarak kaleme aldığı Fars dilinde sade cümle sentaksı, diğeri de, bu eserin Farsça gramerinin diğer konularını da içine alacak şekliyle yeniden düzenlenerek hazırlanması şekliyle oluşturulan çok önemli iki eser kaleme almıştır. Bu yazar da kendisinden önce bu konularda yazılan eserleri ve ünlü dilcilerin tesbitlerinden yola çıkarak onların birikimleriyle kendi bilgilerini bir araya getirmiş ve daha sonraki dönemlerde bu alanda çalışma yapacak olanlara önemli ölçüde ışık tutmuştur. Ahmed Şifâ'î, eserini hazırlarken özellikle Hasan

Mahmûdzâde'nin bu alandaki bilgilerinden basit cümleler ve basit cümlelerin tek ögeli cümleleri konusunda oldukça yoğun bir şekilde yararlanmışır.

İranlı dilcilerin son yıllarda yapmış oldukları başarılı çalışmalara imzasını atan değerli dilciler Hasan-i Enverî ve Hasan Ahmedî-yi Gîvî, önemli ölçüde tanınmışlardır. Bu iki yazar Farsça dilbilgisine kendilerinden önce bu alanda çalışma yapmış olan dilcilerin tecrübelerinden de yararlanarak yeni boyutlar kazandırmışlar, hem İran okullarının değişik kademelerinde okutulmak üzere hazırladıkları Farsça Dilbilgisiyle ilgili ders kitapları hem de daha sonra birlikte hazırlamış oldukları ve bazı İran üniversiteleri Fars dili ve edebîyatı anabilim dallarında yine ders kitabı olarak okutulan iki ciltlik *Destur Zeban-i Farsi* adlı eserleriyle Farsça gramerinin modern anlamda bir dil mantığıyla yaklaşmış ve bu dilin bileşik cümleler konusundaki azı noksanlıklar dışında (bileşik cümleler konusu ve türleri çok özet bir şekilde ele alınmıştır.) hemen hemen bütün kuralların bir araya toplayarak bu konuda yapılacak çalışmalara önemli ölçüde kolaylaştırdıkları gibi Farsça grameri konusunda orta ve ileri düzeyde okutulabilecek bir ders kitabı hazırlamak yoluyla bu ihtiyacı da ortadan kaldırma yolunda ileri adımlar atmışlardır.

İran liselerinde okutulmak üzere hazırladığı Farsça dilbilgisi adlı ders kitabı ve özellikle de Farsça'da türeme ve bileşik kelimeler konusunda bir dizi makaleleriyle tanınan ve gramerin diğer konularını da kapsamlı bir şekilde ele alan Ali Ekber Sadıki de ayrıca üzerinde durulması gereken gramercilerdendir.

Farsça gramerini konu alan ve özellikle de daha önceki dönemlerde Hanleri ve Ahmed Şifai'den başka kimsenin üzerine eğilmediği nahiv kısmı üzerinde yoğunlaşan önemli eserler arasında *Behmen-i î teşemî'nin Destûr-i Kâmil-i Zebân-i Fârsî* adlı eseri, *Mehdi-yi Mişkâtud-dîni'nin Destûr-i Zebân-i Fârsî* adlı eserleriyle yine hem sarf hem de nahiv konularında hem düzenlilik ve konu bütünlüğü içerisinde detaylı incelemeleriyle dikkat çeken *Mihrengî Novbehâr'ın Destûr-i Kârbordi- yi Zebân-i Fârsî* adlı önemli eserini zikretmek gerekir.

2 BÖLÜM

KAVÂID-I FARİSİYYE’NİN KELİME TERMINOLİJİSİ

Bâb’ul Mastar: Bâb’ul mastar, kelime ma’nası itibariyle mastarın bölümü anlamına gelir. Farsçada mastarlar muttarit olarak “دن” veya “تن” ile biter ve “دن” ile bitenlere mastar-ı dâli yani d’li mastar, “تن” ile bitenlere mastar-ı tâi yani t’li mastar denir.

Bâb’ul Mzi: Bâb’ul mâzi, kelime ma’nası itibariyle geçmiş zamanın bölümü anlamına gelir. Farsça’da mâzi gövdesini bulmak için mastarın sonundan “ن” sesini kaldırmak gerekir. Bu şekilde meydana gelen şekil mâzi gövdesi ve aynı zamanda mâzinin müfret üçüncü şahsıdır.

Bâb’ul Muzâri: Bâb’ul muzâri, kelime ma’nası itibariyle geniş zamanın bölümü anlamına gelir. Farsça’da muzâri gövdesinin elde edilışinde genel bir kural yoktur. Her fiilin muzâri gövdesinin tek tek bilinmesi gerek. Farsça’da fiilin muzâri gövdeleri aynı zamanda emir fiil yerine de kullanılır.

Binâ-i Nevi’: Binâ-i nev’, kelime ma’nası itibariyle farklı sebeplerin üzerine binâ olunan ma’nasına gelir. Kelimenin başına nevi ma’nasını ifade edecek olan kelime gelerek oluşturulur. Farklı şekilde bilmek ma’naları katar.

Binâ-i Merra: Binâ-i merra, kelime ma’nası itibariyle sadece bir sebebe bağlı olarak binâ olunmuş ma’nasına gelir. Kelimenin başına “kere” manasını ifade edecek olan kelime gelerek oluşturulur. Bir kere bilmek ma’nası katar.

Bab’ul Huruf-ul Me’ani: Bab’ul huruf-ul me’ani, kelime ma’nası itibariyle harflerin ma’nalarının bölümü anlamına gelir.

Bab’u Kavâid-i Şita: Bab’u kavâid-i şita, kelime ma’nası itibariyle şita kaidesinin kısmı anlamına gelir. “س” harfi “ت” ye bitiştiğinde haberin edatı olur.

Cemi’: Cemi’, üç ve üçten fazla varlığı ifade eden sözcükle denir.

Cehd-i Mutlak: Cehd-i mutlak, kelime ma’nasıyla genel inkar ma’nasına gelir.

Cehd-i Müstağrak: Cehd-i müsteğrak, kelime ma'nası itibariyle henüz gerçekleşmemiş fiil anlamına gelir.

Emr-i Gâib: Emr-i gâib, kelime ma'nası itibariyle bilinmeyen bir kişiye emir vermek anlamına gelir. Hal-i hazırın veya emrin evveline “گو” getirmek suretiyle emri gâib meydana getirilir.

Emr-i Hazır: Emr-i hazır, kelime ma'nası itibariyle bilinen bir kişiye emir vermek anlamına gelir. Farsça'da emri hazırın iki hali vardır: müfret ikinci şahıs ve cemi ikinci şahıs. Müfredi hali hazır gövdesiyle birdir. Cemiin ise sonuna “ید” ilave olunur.

Emsile-i Muhtelif: Emsile-i muhtelif, kelime ma'nası itibariyle çeşitli örnekler anlamına gelmektedir.

Fiil-i Ta'accub: Fiil-i ta'accub, kelime ma'nası itibariyle şaşırma fiili anlamına gelir. Cümlelerin başına şaşırma ma'nası olan kelime gelerek oluşturulur. Bu kelimeler: belki (شاید), zannımca (به گمانم), muhtemelen (لاحتما), gûya (گویا).

Fiil: Fiil, iş, oluş, hareket bildiren sözcüklere denir.

Fiil-i Mazi: Fiil-i mâzi, kelime ma'nası itibariyle geçmiş zamanla çekimlenmiş fiil anlamına gelmektedir.

Fiil-i Muzâri: Fiil-i muzâri, kelime ma'nası itibariyle geniş zamanda çekimlenmiş fiil anlamına gelir.

Gâib: Gâib, kelime ma'nası itibariyle bilinmeyen anlamına gelir.

İsm-i Fâil: İsm-i fâil, kelime ma'nası itibariyle işi yapan ma'nasına gelir. İsm-i Fâil, hâli hazır gövdesine bazı ekler ilave etmek suretiyle oluşturulur. Bu ekler şunlardır: : نده ان، ا. Mesela (گفتن) söylemek fiilinde olduğu gibi.

İsm-i Mef'ul: İsm-i mef'ul, kelime ma'nası itibariyle işten etkilenen manasına gelir. Mazi gövdesine ِ ilave ederek ism-i mef'ul oluşturulur.

İsm-i Zaman: İsm-i zaman, kelime ma'nası itibariyle zaman ismi anlamına gelir. Zaman bildiren isimlere ism-i zaman denir. Örneğin: dün(ديروز), şimdi (حال) gibi.

İsm-i Mekan: İsm-i mekan, kelime ma'nası itibariyle mekan ismi anlamına gelir. Mekan bildiren isimlere ism-i mekan denir. Türkçe de olduğu gibi genellikle isim ve sıfatların sonuna belli eklerden birinin getirilmesiyle elde edilir. Örneğin: dağlık (كوهسار), meyhane (ميكده) gibi.

İsm-i Âlet: İsm-i âlet, kelime ma'nası itibariyle eşyanın ismi anlamına gelir. Herhangi bir işte kullanılan aletlere ad olan kelimelere ism-i alet denir. Örneğin: mâla (ماله), anahtar (كهل) gibi.

İsm-i Tasgir: İsm-i tasgir, kelime ma'nası itibariyle küçültme ismi anlamına gelir. İsminden de anlaşılacağı üzere küçüklük ve ufaklığa delâlet eder ve bazen de ululama, küçümseme ya da acıma anlamı taşır. Örneğin: adamcık (مردك), bahçecik (باغچه) gibi.

İsm-i Mensub: İsm-i mensub, kelime ma'nası itibariyle bir şeye intisab ettirmek anlamına gelir. Örneğin: خردمند خطرناك، gibi.

İsm-i Tafdil: İsm-i tafdil, kelime ma'nası itibariyle bir şeyin bir şeyden üstün olma durumu anlamına gelir. Bir kelimenin sonuna تر lafzı gelerek kelime ziyade anlamı kazanır. Örneğin: ziyade alim(داننده تر), ziyade fadıl (فاضل تر) gibi.

Mastar-1 Mürekkeb: Mastar-1 mürekkeb, çekimlenmiş fiile denir.

Mastar-1 Müfret: Mastar-1 müfret, çoğul eki almamış tekil olan fiile denir.

Mâzi-i Menfi: Mâzi- i menfi, kelime ma'nası itibariyle geçmiş zamanın olumsuzu anlamına gelir.

Müfret: Müfret, tek bir varlığı ifade eden sözcüklere denir.

Müsenna: Müsenna, iki varlığı ifade eden sözcüklere denir.

Müzekker: Müzekker, eril bir varlığı ifade eden kelime demektir.

Müennes: Müennes, dişi bir varlığı ifade eden kelime demektir.

Nefy-i Hal: Nefy-i hal, kelime ma'nası itibariyle şimdiki zamanın olumsuzu anlamına gelir. Örneğin: okumuyorum (نمی خوانم) gibi.

Nefy-i İstikbal: Nefy-i istikbal, kelime ma'nası itibariyle gelecek zamanın olumsuzu anlamına gelir. Örneğin: okumayacağım (نخواهم خواند) gibi.

Nehy-i Gâib: Nehy-i gâib, kelime ma'nası itibariyle bilinmeyen bir kişiyi bir fiilden sakındırmak anlamına gelir. Örneğin: bilmesin (مداند), eylemesin (مکناد) gibi.

Nehy-i Hâzır: Nehy-i hâzır, kelime ma'nası itibariyle bilinen bir kişiyi bir fiilden sakındırmak anlamına gelir. Örneğin: bilme (مکن), eyleme (مدان) gibi.

Nefs-i Mütakellim Vahde: Nefs-i mütakellim, kelime ma'nası itibariyle konuşanın kendisi anlamına gelir.

Nefs-i Mütakellim Me'al Gayr: Nefs-i mütakellim me'al gayr, kelime ma'nası itibariyle kişinin kendisiyle birlikte başkasını muhatap alması anlamına gelir.

Siga: Siga, kelime ma'nası itibariyle kalıp anlamına gelir.

2.1 KAVÂİD-İ FARİSİYYE

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Farsça dilbilgisi kâidelerini bize öğreten Allah'a hamd olsun! Salât ve selâm yaratılmışların en hayırlısı olan Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v) ile pak hayat sahipleri olan âlinin ve ashâbının üzerine olsun! Bundan sonra;

Ez hamd-i hudâ ve dürûd-i Resûl-i Kibriyâ bu abd-i fakîr ve hakîr, mu'terif-i acz ve taksîr, muhibb-i âlimân ve âmilân, hâk-i pâ-y-i zümre-i nakşibendiyân es-Seyyid Hâfız Muhammed Murâd bin eş-Şeyh el-Hacc Abdülhalîm (el-Afüvv ve el-Kerîm olan Allah onları affeylesin!) der ki: Âsitâne-i aliyye'de çarşamba pazarında kâin merhûm ve mağfûrûn-leh dâmâd-zâde Muhammed Murâd efendinin binâ ve ihyâsına muvaffak oldukları hânîkâh-ı Nakşibendiyye'de şeyh olup hasbe'l-makdûr devâvîn-i Fârisiyye ve bâ-husûs Hazreti Mevlânâ'nın (Kuddise sirru) mağz-i Kur'ân olan Mesnevî Şerîfi müzâkeresiyle evkât-güzâr olduğumuz sebebiyle bi'd-defeât kavâid-i Fârisiyye'ye hâvî olan Mefâtîhu'd-Dürriyye ismiyle müsemmâ risâle müzâkere olunmuş idi.

Velâkin derûn risâlede haşv ve zevâide müte'allik mesâil mevcûde olduğundan mâ-adâ ibâresinden murâd eylediği ma'na usret ile istihrâc olunup bu ecilden mübtedîlere ta'allümî umûr-i asîreden olmayan binâen âlâ hâzâ teşne-dilân âb-ı zülâl zebân-ı Fârisî olan mübtediyâna âsân olmak içün lisân-ı Türkî'ye zevâidini tarh ile tercüme olundu.

İmdi mütâla'a buyuran ihvân-ı dinden niyâz-ı dervişânemizdir ki; her nedenli kusûr ve hatâsı var ise afv buyurular. Yardım talep edilen yalnız Allah'tır. Yalnız O'na i'timâd ve tevekkül edilir.

2.1.1 BÂB'ÜL MASTAR

Lisân-ı Fârisî'de masdâr şol isme derler ki dâl-ı meftûha ve yâhut tâ-i meftûhadan sonra âhirinde nûn-i sâkine ola. Ve ol dâl ve tâ'nın mâ-kabilleri sâkin

ola. (كَزِدَنَّ) ve (بَاخْتَنَّ) gibi. Ve bu ta'rîf ile mu'arref olan masdar iki kısımdır. Birine dâlî ve birine tâî tesmiye olunur. Ve dahî masdar-ı dâlî beş nev' üzerinedir. dâl'in mâ-kabli (يَارَنُو) kelimesinde mecmû' olan hurûften biri olur. Ve gayri harf olmaz. Bu sûretten masdar-ı dâlî'nin beş nev'-e inhisârı lâzım geldi. Eğer (سِنْدَنَّ) kelimesiyle suâl vârid olur ise ki dâl'in mâ-kablinde tâ vardır. (سِنَادَنَّ)'den kesret-i isti'mâline binâen elifi hazf ile tahfîf olunmuştur deyu cevâb verilir. Şol delîl ile ki mâzîsi (سِنَادُ)'dir (سِنْدُ) değildir. Mâzîsinde elif olması masdarında dahî elif olmasını muktezîdir.

Amma (أَمَدَنَّ) ve (شَدَنَّ) ve (زَدَنَّ) ve (تَمَزَدَنَّ) kelimeleri ki dâlları'nın mâ-kabillerinde hurûf (يَارَنُو)'den bir harf mevcûd değildir. Bunlar bu cihetten değil belki vücûh ile şâzlardır. Evvelkisi: Fi'l-i mâzîlerinde dâlları'nın mâ-kabilleri sâkin olacak iken müteharrik olmuşlardır. İkincisi: Dâlları'nın mâ-kabillerinde (يَارَنُو) hurûfundan bir harf olmamasıdır. Üçüncüsü: Şâzlıkları fi'l-i muzârilerindedir. Karîben tafsîli gelse gerektir inşâallah-u Teâlâ.

Ve dahî masdar-ı dâlî'nin nev'-i evveli ki dâl'in mâ-kablinde (yâ) vardır. yâ rubâîdir yani dört harflidir. (يَدِيدَنَّ) gibi yâhut humâsîdir (يَدِيدَنَّ) gibi yâhut sūdâsîdir (أَرْزِيدَنَّ) gibi yâhut sübâîdir (يَرَسْتِيدَنَّ) gibi yâhut sümânîdir (أَرَامِيدَنَّ) gibi.

İkinci nev' ki dâl'in mâ-kablinde (vâv) vardır. Bu dahî yâ rubâîdir (بُودَنَّ) gibi yâ humâsîdir (رَبُودَنَّ) gibi yâ sūdâsîdir (فَرْمُودَنَّ) gibi yâ sübâîdir (أَرْمُودَنَّ) gibi.

Üçüncü nev' ki dâl'in mâ-kablinde (elif) vardır bu dahî yâ rubâîdir (دَادَنَّ) gibi yâ humâsîdir (سِتَادَنَّ) gibi yâ sūdâsîdir (اِفْتَادَنَّ) gibi yâ sübâîdir (فِرْسِتَادَنَّ) gibi.

Dördüncü nev' ki dâl'in mâ-kablinde (râ) olandır. Bu dahî yâ rubâîdir (بُرْدَنَّ) gibi yâ humâsîdir (سِپَرْدَنَّ) gibi yâ sūdâsîdir (اِفْسَرْدَنَّ) gibi.

Beşinci nev' ki dâl'in mâ-kablinde (nûn) olandır. Bu dahî yâ rubâîdir (كَنَدَنَّ) gibi yâ humâsîdir (رَأَنَدَنَّ) gibi yâ sūdâsîdir (أَكَنَدَنَّ) gibi yâ sübâîdir (اِفْشَانَدَنَّ) gibi.

Ve bu emsilenin ma'nâları gerçi Mefâtîhu'd-Dürriyye'de beyân olunmamıştır. Mübtediye teshîl içün ale't-tertib beyân olunur. Misâl-i evvel ki (يَدِينُ) 'dir görmek manasına ve (يَرِيدُنْ) uçmak ve (أَزِيدُنْ) bir şeyin bahâ etmesi ve (يَرْسُتِيدُنْ) tapmak ve (أَرَامِيدُنْ) dinlenmek ve râhat etmek ve (يُودُنْ) olmak ve (رَبُودُنْ) kapmak ve (فَرَمُودُنْ) buyurmak ve (أَزْمُودُنْ) sınamak ve (دَادُنْ) vermek ve (سَتَادُنْ) almak ve (أَفْتَادُنْ) düşmek ve (فَرِسْتَادُنْ) göndermek ve (بُرْدُنْ) iletmek ve (سَپَرْدُنْ) ısmarlamak ve (أَفْسَرْدُنْ) donmak ve (كَنْدُنْ) koparmak ve (رَأْنْدُنْ) sürmek ve (أَكْنْدُنْ) sokmak ve (أَفْشَانْدُنْ) kelimesi saçmak ma'nâlarına gelirler.

Ve masdarın kısm-ı sâni'si ki masdar-ı tâi tesmiye olunur. Bu dahî dört nev'e münhasırdır. Zîra tâ'nın mâ-kabli yâ hâ-i mu'ceme yâ sîn-i mühmele yâ şîn-i mu'ceme yâ fâ olur. Bu hurûf-i erba'ayı (خَسَشَف) kelimesi cem' eder. Ve bu hurûfden mâ-adâ tâ'nın mâkabli başka harf olmaz. Bu sûrette dört nev'e inhisârı lâzım geldi.

İmdi masdar-ı tâi hâi yâ rubâîdir (يُخْتَنُ) gibi yâ humâsîdir (بَاخْتَنُ) gibi yâ sūdâsîdir (كْرِخْتَنُ) gibi yâ sübâîdir (أَمُوخْتَنُ) gibi. Ve bu nevi'de hâ'nın mâ-kabli hurûf-i med'ten bir harf olur. Amma (يُخْتَنُ) kelimesiyle suâl vârid oldukda şâzdir deyu cevâb verilir.

Ve dahî tâ'nın mâ-kablinde sîn olan masdar yâ rubâîdir (جُسْتَنُ) gibi yâ humâsîdir (نُوسْتَنُ) gibi yâ sūdâsîdir (دَأْنَسْتَنُ) gibi yâ sübâîdir (أَرَأْسْتَنُ) gibi.

Ve dahî tâ'nın mâ-kablinde şîn olan nev' dahî yâ rubâîdir (كُشْتَنُ) gibi yâ humâsîdir (كُذْشْتَنُ) gibi yâ sūdâsîdir (كُذْأَشْتَنُ) gibi yâ sübâîdir (أَنْكَأَشْتَنُ) gibi.

Ve bir nev' dahî tâ'nın mâ-kablinde fâ olandır. Bu dahî yâ rubâîdir (رُفْتَنُ) gibi yâ humâsîdir (بَأْفْتَنُ) gibi yâ sūdâsîdir (فَرِيفْتَنُ) gibi.

Ve masdar-ı tâi'nin emsilesinin dahî ma'nâları beyân olunsun. Evvelâ (يُخْتَنُ) pişmek ma'nâsındır. Ve (بَاخْتَنُ) oynamak ve (كْرِخْتَنُ) kaçmak ve (أَمُوخْتَنُ) öğrenmek ve (جُسْتَنُ) cîm'in zammı ile aramak ve feth-i cîm ile sıçramak ve (نُوسْتَنُ) yazmak ve (دَأْنَسْتَنُ) bilmek ve (أَرَأْسْتَنُ) bezmek ve (كُشْتَنُ) öldürmek ve (كُذْشْتَنُ) geçmek ve (أَنْكَأَشْتَنُ) geçirmek ve (رُفْتَنُ) zannetmek ve (رُفْتَنُ) feth-i râ ile gitmek ve zamm-ı râ ile

süpürmek ve (بافتن) örmek ya'nî dokumak ve yâ ile olur ise bulmak ve (فریفتن) bir kimseyi aldamak ma'nâlarıdır.

Bundan sonra ma'lûm ola ki gerek masdar-ı dâlî ve gerek masdar-ı tâî yâ müfredtir (پريدن) ve (دانستن) gibi evvelkisi uçmak ve ikincisi bilmek ma'nâsıdır. Yâ mürekkektir.

(دَر آغوش كَرْدَن) ve (عهد بستن) gibi. Ve bu masdar-ı mürekkeb'in cüz-i evveli isim olur. Cüz-i sânisî masdar olur. Ve bu masdar-ı mürekkeb'i kılmak kıyâsîdir. Yani fusahâ-i acemden şu masdar-ı mürekkeb kullanmışmıdır deyû semâ' lâzım değildir. Ve masdar-ı müfred'in üzerine bâ dâhil olup (بكردن) ve masdar-ı mürekkeb'in cüz-i sânisine bâ dâhil olup (عهد ببستن) demek câizdir.

Ve eğer masdar evvelinde hemze var ise bâ'ya münkalibe olur. (ببفروختن) ve (ببامدن) ve (بباموختن) gibi.

Ve bu dâhil olan bâ nefsi kelimenin evvelî mazmûm yâhud bâ yâhud mîm olmaz ise meksûr okunur. (بكردن) gibi. Ve eğer kelimenin evvelî mazmûm ise (خوردن) gibi yâhud mîm olur ise (مكیدن) gibi yâhud bâ olur ise (بستن) gibi bu üç sûrette dâhil olan bâ mazmûm okunur (بخوردن) ve (بمكیدن) ve (ببستن) gibi.

Velâkin şârih-i Gülistân Sûdî Efendi “evâili masâdire ne kadar bâ dâhil olur ise cümlesi meksûr okunur. Mazmûm okuyan a'câmın kurevîleridir. Fusahânın mazmûm okuduğu yoktur.” deyû inkâr eyledi. Gerçek bilgi Allah Teâlâ katındadır. Dilediğini tercih et!

Ve dahî ismin âhirine bi yâ-ı masdarî getirsen manâyı masdarî hâsıl olur. (نيكي) ve (بدي) gibi iyilik ve kötülük manâsıdır.

Ve dahî emr-i hâzırın âhirine bir şîn getirsen yine kelimedenden manâyı masdarî ahz olunur. (دانش) ve (روش) gibi bilmek ve gitmek manâlarıdır. Ve bu şîn'in mâ-kablini meksûr okumak lâzımdır. Zirâ zamîr-i gâib-i muttasıl olan şîn'e iltibâs lâzım gelir ki ânın mâkabli meftûhadır.

2.1.2 BÂBÜ'L-MÂZÎ

Fiil-i mâzî nûn-i masdariyi hazf ile ve ol nûn'un mâ-kablinde olan dâl'ı yâhûd tâ'yı iskân ile masdar sîğasıdır. (کرد) ve (دانست) gibi eyledi ve bildi demektir. Ve fiil-i mâzî'nin ahirinde olan dâl'in ve tâ'nın mâ-kabilleri sâkin olurlar. Amma (آمد) kelimesinde mîm'in meftûha olup sâkin olmaması şâzdır. Amma (شد) ve (زد) kelimelerinde şîn'in ve zâ'nın sâkin olmamaları ibtidâ mümkün olsun içindir. Zîrâ sâkin olsalar sâkin ile bed' mümkün değildir.

Bundan sonra malûm ola ki zikrolunan (کرد) ve (دانست) fiilleri mâzî müfred müzekker gâibdir ve müfred müennes gâibeye dahî tabîr olunur. Zîrâ tenîs ve tezkîri müsâvîdir. Ve bu (کرد) kelimesini cemi müzekker gâib kılmak murad eder isen ahirine bir nûn-i sâkine ve dâl-ı sâkine ilhâk edersin (کردند) olur. Ve (کردند) kelimesi fiil-i mâzî cemi müzekker gâibedir ve cemi müennes gâibe dahî bu sîga ile tabîr olunur. Ve bu (کردند) sîgası tesniye-i müzekker-i gâib ve tensiye-i müennes-i gâibe de dahî isti'mâl olunur. Ve dahî bu (کرد) kelimesi ki mâzî müfred müzekker gâibdir müfred müzekker muhâtab kılmak murad eder isen ahirine bir yâ-ı hitâb ilhâk edersin. Ve ol yâ için mâkablinde olan dâl'ı meksûr kıgarsın (کردی) olur. İşte bu sîğaya fiil-i mâzî ma'lûm müfred müzekker muhâtab derler. Ve bu sîga ile mâzî müfred müennes muhâtabayı dahî tabîr edersin. Ve bu (کردی) kelimesini cemi' müzekker muhâtab kılmak murâd edersen âhirine bir dâl-ı sâkine ilhâk edersin (کردید) olur. Buna cemi' müzekker muhâtab derler. Ve cemi' müennes muhâtaba sîğası dahî bunun ile tabîr olunur. Ve tensiye-i müzekker-i muhâtab ve tensiye-i müennes-i muhâtaba dahî bu sîga ile tabîr olunurlar. Ve dahî müfred müzekker sîğasını nefsi-i mütekellim vahde kılmak murâd eder isen âhirine bir mîm-i Sâkine ilhâk edersin ve mâ-kablinde olan dâl'ı üç sâkin bir yere cem olmasın deyû meftûh kıgarsın bu sûrette (کردم) olur. İşte buna mâzî ma'lûm nefsi-i mütekellim vahde tabîr olunur. Ve nefsi-i mütekellim maa'l-gayr kılmak murad edersen mîm-i mütekellim'in mâ-kabline bir yâ-ı sâkine getirirsin ve ol yâ için dâl'ı meksûr kıgarsın (کردیم) olur. Bu sîga nefsi-i mütekellim maal-gayr sîğasıdır.

Bu sûrette fiil-i mâzî'nin muttaridesi altı sîğaya münhasırdır. Çekimi şöyle yapılır:

(کرد کردن کردی کردید کردم کردیم)

Amma (کرد) kelimesi fiil-i mâzî malûm müfred müzekker gâib ve müfred müennes gâibedir. Arabiyye'de (نصر) ve (نصرت) makamındadır.

Ve (کردند) kelimesi fiil-i mâzî malûm tensiye müzekker gâib ve cemi' müzekker gâib ve tensiye müennes gâibe ve cemi' müennes gâibedir (نصرا نصروا نصرتا نصرن) sîgalarının makamlarına kâimdir.

Amma (کردی) fiil-i mâzî malûm müfred müzekker muhâtab ve müfred müennes muhâtabadır. (نصرت نصرت) makâmına kâimdir.

Ve (کردید) fiil-i mâzî malûm tensiye müzekker muhâtab ve cemi' müzekker muhâtab ve tensiye müennes muhâtaba ve cemi' müennes muhâtabadır. (نصرتما نصرتما) yine (نصرتن نصرتن) makâmına kâimdir.

Ve (کردم) fiil-i mâzî nefis-i mütekellim vahdedir (نصرت) makâmındadır.

Ve (کردیم) nefis-i mütekellim maal-gayr'dir (نصرتنا) makâmına kâimdir.

Bundan sonra malûm ola ki fiil-i mâzî'nin hâlinden hikâye murâd eder isen evveline birlafz-ı mî (می) ziyâde edersin (می دانست) olur. Manası: Bildiydi demektir.

Ve dahî fiil-i mâzîyi nefiy murâd eder isen evveline bir nûn-i meftûha idhâl edersin (نکرد) gibi geçmiş zamanda eylemedi demektir. Ve eğer mâzînin evvelinde hamze-i maksûra yâhût memdûde var ise yâ'ya münkalib olur (نیفر) ve (خت) ve (نیامد) gibi. Ve bu mâzî-i menfiye ye cehd-i mutlak tesmiye olunur.

Ve eğer mâzî mürekkeb ise cüz-i sâniyesine nûn'u dâhil kılarırsın (درنگ نکرد) ve (دانش نیاموخت) gibi. Ve bu mâzî-i menfinin evveline bir (هیج) lafzı geldiğinde cehd-i müstagrak olur (هیج نکرد) Ve (هیج نیاموخت) gibi.

Bundan sonra malûm ola ki mesela (کرد) mâzî-i malûmdur mechûl kılmak murâd eder isen ism-i mefûlünü alırsın ki (کرده) lafzıdır ve âhirine bir (شد) kelimesi getirirsin (کرده شد) olur. İşte (کرد) fiil-i mâzî malûm müfred müzekker gâibdir. Ve (کرده شد) onun mechûlüdür. Misâl-i âhir (دانست) ki mâzî-i malûmdür mechûlü (دانسته شد) olur.

2.1.3 BÂBÜ'L-MUZÂRÎ

Fiil-i Muzâri masdardan müştaktır. Keyfiyet-i iştikâkı şu vecihle olur ki nûn-i masdarı hazf olunur. Eğer mâkablinde dâl var ise iskân olunur. Ve dâl'ın mâkabli dahî meftûh kılınır. Eğer nûn-i masdarîye'nin mâkabli tâ ise dâl'a kalb olunur. Ve evvel dâl iskân olup yine mâkabli meftûh kılınır. Ama masdar-ı dâlî'den müştak olan fiil-i muzârî dâl'ın mâkablinde (يارنو) harflerinden bir harf olmaktan hâlî değildir. Eğer yâî olur ise hazfolunur. (چريدن) masdarından müştak olan (چرد) gibi nûn-i masdarî hazf olup (چريد) kaldı. Dâl'ın mâkablinde olan Yâ'yı hazf ettik ve râ'yı meftûh kıldık (چرد) oldu hayvan ot otlar manasınadır.

Ama (آفريند) ve (چيند) ve (بيند) ve (كزيند) kelimeleri ki (آفريند) ve (چيدر) ve (ديدن) ve (كزيند) masdarlarından müştaklardır. Masdar nûn'unu dâl'ın üzerine takdîm ile fiil-i muzârî kılınmışlardır. Şuzûziyyetleri ile cevâp verilir. Bu cihetle şâz olduğundan mâ-adâ (بيند) kelimesinde masdarın evvelinde olan Dâl bâ'ya dahî alâ gayri'l-kıyâs kalb olunmuştur. Ama (شنود) kelimesi ki (شنيدن)'den müştaktır. Nûn-i masdarî hazf olup yâ vâv'a kalb olunmuştur. Yine şâzdır diye cevâp verilir.

Ve eğer dâl'ın mâkablinde (يارنو) harflerinden elif olur ise yâ hazf olduğu gibi elif dahî hazf olunur. Meselâ (ايستد) gibi masdarı (ايستادن)'dir. Ama (كشايد) kelimesi ile suâl vârid olur ise (كشودن) masdarından müştaktır (كشادن)'den değildir diye cevâp verilir. Bu sûrette dâl'ın mâkablinde vâv olan kabîldendir. Bunun beyânı karîben gelir. Ve eğer (كشادن)'den müştak olur ise şâzdır deyû cevâp verilir. Zirâ (كشد) gelmeli iken (كشايد) geldi. Yâhûd kıyâs üzere gelmesine mâni vardır. Zirâ (كشتن) masdarından mahûz olan fiil-i muzârîye iltibâs lâzım gelir.

Amma (دهد) kelimesi (دادن)'den müştaktır der isen yine şâzdır diye cevâp verilir. Amma (دهيدن) kelimesinden müştak ise dâl'ın mâ-kablinde yâ hazf olan kabîldendir. Bu sûrette kıyâsa muvâfıktır.

Amma (زايد) kelimesi (زادن)'den müştak ise muzârîinde yâ ziyâde olmakla şâzdır. Ve eğer (زايدن)'den müştak ise yine yâ'yı hazf ile muzârî' olmuştur. Bu sûrette şâz değildir.

Ve eğer fiil-i muzârin dâl'ının mâkablinde (يارنو) harflerinden vâv olur ise hazf olunup bedeline elif ve yâ ivaz verilir. Meselâ (آزمايد) gibi ki (آزمودن)'den mahûzdür. Nûn-i madarî hazf olduğunda vâv dahî hazf olunup yerine bir elif ve yâ ivaz verilmek ile (آزمايد) olmuştur tecrübe eder manasındır.

Amma (بودن)'den müştak olan (بود) kelimesi şâzdır deyû cevâp verilir. Ve bazıları beyân ederler ki bir nehc-i kâide elif ve yâ ivaz verilse (بايد) olur. Bu sûrette (بايستن)'den müştak olan (بايد) kelimesine iltibâs lâzım gelir. İltibâsı def' için (بودن) masdarının muzârii (بود) olmaya sebep budur dediler.

Ve eğer dâl'ın mâ-kablinde (يارنو) harflerinden râ-ı sâkine yâhûd nûn-i sâkine olur ise râ'yı ve nûn'u meftûh kılarırsın fiil-i muzâri olurlar (پرورد) ve (راند) gibi (پروردن) ve (راندن) masdarlarından müştaktırlar.

Ve dahî fath-i bâ ile (برد) muzârii gibi zamm-ı bâ ile (بردن) masdarından müştaktır. Nûn-i masdar hazf olunup ve râ dahî meftûh kılınıp (برد) oldu. Amma evvelinde bâ'nın meftûh olmasının sebebi (بریدن)'den müştak olan fiil-i muzâri'a iltibâs lâzım gelmesin içindir.

Amma (مردن)'den müştak olan (ميرد) kelimesi şâzdır deyû cevâp verilir. Ve dahî (کردن)'den mahûz olan (کند) yine böyledir. Amma (آوردن)'den müştak olan (آورد) kıyâs üzere cârîdir. Çok kere Vâv'ı hazf ile (آرد) derler.

Amma (زند) ve (تمزند) ve (آيد) ve (شود) ki (زدن) ve (تمزندن) ve (آمدن) ve (شدن) masdarlarından müştaklardır. Bunlar dahî şâzlardır deyû cevâp verilir.

Masdar-ı dâlî'den müştak olan fiil-i muzâriiler tamamlandı.

Amma masdar-ı tâî'den fiil-i muzârii iştikâkın tarîki; evvelâ nûn-i masdar hazf olunup mâkablinde olan tâ dâl'a kalp olunup fiil-i muzâri'nin âhiri elbette dâl olur. Ve ol dâl ya aslîdir yâhûd tâ'dan mablûbedir. Meselâ (کند) kelimesinden olan dâl aslîdir. Zîrâ (کردن)'den müştaktır. Ve (داند) kelimesinde olan dâl tâ'dan mablûbedir. Zîrâ (دانستن)'den müştaktır. Ve bu dâl-ı mablûbenin mâkabli (خسشف) kelimesinden olan bir hurûften biri olur.

Ve eğer dâl-ı mablûbenin mâ-kablinde hâ olur ise ol hâ muzâri kılındığında zâ'ya tebdîl olunur (آموزد) gibi. Masdarı (آمختن)'dir. Ve (پزد) gibi masdarı (پختن)'dir. Ve bu (پزد) kelimesinde tahfif için Bâ'nın zammesi fethaya tebdîl olundu.

Amma (شناسد) ve (فروشد) ve (كسلد) muzârieleri ki (شناختن) ve (فروختن) ve (كسيختن) masdarlarından müştaktırlar. Bunlarda olan hâ'lar zâ'ya tebdîl olmamakla şâzdırlar deyû cevâp verilir. Ve bunların manaları inler ve satar ve kırar demektir.

Ve eğer dâl-ı mablûbenin mâmkablinde sîn-i mühmele olur ise ol sîn hazf olunur (داند) gibi ki (دانستن)'den müştaktır. Yâhûd hâ'ya tebdîl olunur (خواستن)'den müştak olan (خواهد) gibi. Yâhûd yâ'ya tebdîl olunur (پیراید) gibi (پیراستن)'den müştaktır.

Ve dahî üç kelime vardır ki biri (جوید) (جستن)'den ve biri (شوید) (شستن)'den ve biri (روید) (رستن)'den. Bunlarda olan sîn yâ'ya tebdîl olunduktan sonra yâ'nın mâkabli mazmûm olduğundan zamme işbâ' olunup vâv hâsıl olmuştur. Zîrâ yâ'nın mâkabli mazmûm olmaz. Bunların manaları; (جوید) ister (روید) biter (شوید) yıkar demektir. Amma (بندد) kelimesi eğer (بستن)'den müştak ise şâzdır. Eğer (بندیدن)'den müştak ise dâl'in mâkablinde olan yâ'yı hazf ile muzâri olmuştur. Bu sûrette masdar-ı dâlî'den müştak olup yâ'yı hazf ile fiil-i muzâri kılınmıştır şâz olmaz. Ve manası: Bağlar demektir.

Amma (پیوند) muzârii ki (پیوستن)'den ve (نشیند) (نشستن)'den ve (نویسد) (نویستن)'den ve (خیزد) (خاستن)'den. Bu dört fiil-i muzâri ki bunlarda olan sîn ne yâ'ya ve ne hâ'ya tebdîl olunup ve ne hazf olunup kâideye muhâlif oldukları ecilden şâzdır deyû cevâp verilir. Ve bunların manası; (پیوند) muttasıl olur ve (نشیند) oturur ve (نویسد) yazar ve (خیزد) kalkar demektir.

Ve eğer dâl'in mâkabli şîn-i mu'ceme olur ise râ'ya tebdîl olunur (انبارد) gibi ki (انباشتن)'den müştaktır. Ve (آغارد) gibi ki (آغشتن)'den müştaktır. Ve bu (آغارد) kelimesinde gayn'dan sonra bir elif ziyâde olması bir kâideye mebni değildir. Belki fusahâyı a'câmdan böyle istimâ' olunmuştur. Amma (کردد) kelimesi (کشتن)'den müştak ise şâzdır. Zîrâ kıyâs olan şîn'i râ'ya tebdîl ile (کرد) gelmek idi. Ve eğer (کردیدن)'den müştak ise dâl'in mâkablinde olan yâ'yı hazf ile muzâri olmuştur. Bu

sûrette masdar-ı dâli'den müştaktır. Ve manası: Döner demektir. Böyle olunca şâz olmaz.

Amma kâf-ı Arabiyye'nin zammı ile (کشتن) den müştak olan (کشد) kelimesi ki öldür manasınadır ve (نویشد) kelimesi ki (نوشتن) den ve (سریشد) ki (سریشتن) den bunlar dahî şâzdır.

Ve eğer dâl-ı mablûbe'nin mâkabli fâ olur ise bâ-ı muvahhide'ye tebdil olunur (تابد) gibi ki (تافتن) den müştaktır. Ve fâ'yı ibkâ dahî câizdir (بافد) gibi ve (شکافد) ve (شکفد) gibi. Bunlar (بافتن) ve (شکافتن) ve (شکفتن) masdarlarından müştaktır. Manaları; dokur ve yarar ve açılır demektir. Ve dahî (شکفد) kelimesinde kâf'ın zammesini işbâ ile vâv hâsıl olur (شکوفد) dahî derler. Amma (کوید) ki (کفتن) den sevmek manasına ve (رود) feth-i râ ile (رفتن) den gitmek manasına ve (خفتد) hâ'nın zammı ile (خفتن) den uyumak manasına ve (کیرد) (کرفتن) den tutmak manasınadır. Bu dört fiil-i muzâri dahî şâzdırlar.

Bundan sonra malûm ola ki fiil-i muzâri üzerine Bâ dâhil olur ise zamân-ı istikbâle tahsîs eder (بداند) gibi manası; gelecekte bilir demektir. Ve eğer (می) lafzı dâhil olur ise zamân-ı hâle tahsîs eder (می داند) gibi şimdi bilir demektir. Ve eğer bâ'dan ve (می) den ârî olur ise zamân-ı hâle ve istikbâle delâlet eder (داند) gibi şimdi ve gelecekte bilir demektir. Ve bu dâhil olan bâ masdara dâhil olan bâ gibi okunur.

Bundan sonra malûm ola ki fiil-i muzâri'nin emsile-i muttaridesi fiil-i mâzî'nin muttaridesi gibi altı sîgaya münhasırdır.

(کند کنند کنی کنیدی کنیم)

Evvelâ (کند) fiil-i muzâri malûm müfred müzekker gâibdir ve müfred müennes gâibedir. Eğer cemi' müzekker gâib kılmak murâd eder isen dâl'ın mâ-kabline bir nûn ziyâde edersin (کنند) olur. Ve bu sîga tensiye müzekker gâib ve tensiye müennes gâibe ve cemi' müennes gâibeye dahî tabîr olunur.

Ve eğer (کند) kelimesini muzâri müfred müzekker muhâtab kılmak murâd eder isen dâl'ı hazf edip yerine bir yâ-ı hitâb getirirsin (کنی) olur. Ve müfred müennes muhâtabaya dahî bu sîga tabîr olunur.

Ve eğer bu (کنی) kelimesini cemi' müzekker muhâtab kılmak murâd eder isen âhirine bir dâl-ı sâkine ilhâk edersin (کنید) olur. Ve bu sîga tensiye müzekker muhâtab ve tensiye müennes muhâtaba ve cemi' müennes muhâtabaya dahî tabîr olunur.

Ve eğer (کند) kelimesini nefis-i mütekellim vahde kılmak murâd eder isen âhirinden dâl'ı hazf edip bir mîm-i sâkine ilhâk edersin (کنم) olur. Ve mîm'in mâkabliline bir yâ ziyâde kılersin nefis-i mütekellim maal-gayr olur (کنیم) gibi.

Ve dahî malûm ola ki (کند) fiil-i muzâri malûm müfred müzekker ğâibdir. Mechûl kılmak murâd edersen ism-i mefûl'ü olan (کرده) lafzının âhirine bir (شود) zam edersin (کرده شود) olur. Buna fiil-i muzâri mechûl müfred müzekker ğâib tabîr ederler.

Muzâri bahsi tamamlanmıştır.

2.1.4 NEFY-İ HÂL

Şol bir fiil-i muzâri'dir ki evvelinde (نمی) lafzı ola meselâ (نمی کند) gibi şimdiki hâlde eylemez manasınadır. Ve bu nefy-i hâl'in evveline bir (هر آینه) lafzı geldiğinde te'kîd-i nefy-i hâl derler (هر آینه نمی کند) gibi.

2.1.5 NEFY-İ İSTİKBÂL

Şol bir fiil-i muzâriye derler ki evveline bir nûn-i nâfiye-i meftûha dâhil ola (نکند) gibi manası: Gelecek zamanda eylemez demektir. Ve bu sîganın evveline bir (هر آینه) lafzı geldiğinde te'kîd-i nefy-i istikbâl tabîr olunur (هر آینه نکند) gibi elbette gelecek zamanda eylemez demektir.

2.1.6 EMR-İ GÂİB

Fiil-i muzâri sîgasıdır. Beynleri karîne ile fark olunur. Yani makâm muzâri manasını iktizâ eder ise fiil-i muzâri manası verilip kelime fiil-i muzâri olur. Emr-i gâib manasını iktizâ eder ise manaya emir verilip emr-i gâib itibâr olunur. Meselâ (داند) gibi manası emr-i gâib olduğu sûrette “bilsin” demektir. Fiil-i muzâri’ olduğu sûrette “bilir” demektir. Ve dahî muzâr-i dâli’nin mâ-kabline bir elif ziyâde olur ise yine emr-i gâib olur (کناد) gibi manası: Eylesin demek olur. Lâkin böyle emr-i gâib mevki-i duâda müsta’meldir.

2.1.7 NEHY-İ GÂİB

Emr-i gâib’in sîgası üzerine bir mîm-i nâhiye-i meftûha getirmek iledir. (مداند) ve (مكناد) gibi “bilmesin” ve “eylemesin” demektir.

2.1.8 EMR-İ HÂZİR

Fiil-i muzârinin âhirinde olan dâl’ı hazf ve mâkablinde olan harfi iskân ile olur (کن) ve (دان) gibi “eyle” ve “bil” demek manasına derler.

2.1.9 NEHY-İ HÂZİR

Emr-i hâzır sîgası üzerine bir mim-i nâhiye-i meftûha getirmek ile olur (مكن) ve (مدان) gibi.

2.1.10 Fİİ-İ TAACCUB

Şol bir kelimedir ki evveline taaccube mevzû olan lafız dâhil ola. Misâli: (زهي)
(ايا دانسته) ve (ايا کند) ve (چه عجب دانست) ve (دانست)

2.1.11 İSM-İ FÂİL

Fiil-i muzârinin dâl'ının mâkabline bir nûn getirirsin ve muzâri' dâl'ını meftûh kılarırsın ve ol fethaya alâmet âhirine bir hâ-i resmiye getirirsin ism-i fâil olur (کنده) ve (دهنده) gibi. “eyleyici” ve “verici” demektir.

2.1.12 İSM-İ MEF'ÛL

Fiil-i mâzî sîgasının âhirini meftûh kılmak iledir. Ve ol fethaya alâmet yine bir hâ-i resmiye yazılır (کرده) ve (دانسته) gibi.

2.1.13 SIFAT-I MÜŞEBBİHE

Emr-i hâzır sîgasının âhirine bir elif ilhâk iledir. (كویا) gibi “söyleyici” manasıdır. Yâhûd elif ve nûn iledir. (كویان) ve (خندان) gibi. (كوی) ve (خند) kelimeleri emr-i hâzırlardır.

2.1.14 İSM-İ ZAMÂN

Şol isme derler ki evveline (هنكام) lafzı gele. (هنكام دانستن) gibi bilmek zamânı demektir.

2.1.15 İSM-İ MEKÂN

Şol bir isme derler ki âhirine (كاه) ve (ستان) lafzı lâhik ola. (آرامگاه) ve (كلستان) gibi “rahat mekânı” ve “gül mekânı” demektir.

2.1.16 İSM-İ ÂLET

Şol kelimedir ki kendisine (آلت) lafzı muzâf ola. (آلت دانستن) gibi “bilmek” âleti demektir.

2.1.17 BİNÂ-İ MERRA

Şol masdara derler ki evveline kere manasını ifâde eder kelime dâhil ola. (یکبار دانستن) gibi. Manası: Bir kere bilmek demektir.

2.1.18 BİNÂ-İ NEVİ'

Şol masdardır ki evveline nevi' manasını ifâde edecek kelime dâhil ola. (دیگر گونه دانستن) gibi. Manası: Bir gayrı türlü bilmek demektir.

2.1.19 İSM-İ TASGÎR

Şol kelimedir ki âhirinde kâf-ı arabîyye-i sâkine ola (پسرک) ve (دخترک) gibi. Yâhûd cîm-i fârisiyye-i meftûha ola (غلام چه) ve (دیوان چه) gibi. Ve dahî şol kelime ki âhirinde hâ-i resmiye ola. Kâf-ı tasgîr ilhâk olunacak vakitte yâ-i resmiye yâ'ya yâhûd kâf'e kalb olunur. (بندیک) ve (خواجهک) gibi.

2.1.20 İSM-İ MENSÛB

Şol isimdir ki âhirine yâ-yı nisbet gele (شیرازی) gibi. Yâhûd (ناک) ve (مند) ve (ور) ve (شتربان) gibi. Meselâ: (خطرناک) ve (خردمند) ve (هزور) ve (شتربان) gibi.

2.1.21 İSM-İ TAFDÎL

Şol bir kelimedir ki âhirinde ziyâde manasına olan (تر) lafzı mevcûd ola. (داننده) ve (فاضل تر) gibi. “ziyâde âlim” ve “ziyâde fâdıl” demektir.

Bu mahalle gelince emsile-i muhtelif-e-i fârisiyye beyân olundu.

2.1.22 EMSİLE-İ MUHTELİFE

کرده	کننده	کردن	کند	کرد
هر آینه نکند	نکند	نمی کند	هیچ نکرد	نکرد
هنکام کردن	مکن	کن	مکند	کند
کردنک	کونه کردن	دیگر یکبار کردن	آلت کردن	کردن گاه
		زهی کردن	کننده تر	کردنی

2.1.23 BABÜ'L HURÛFÎ'L MEÂNÎ

Bu bâb lugât-ı Fârisiyye'de manaya vaz' ve tayîn olunan hurûf beyânındadır. Evvel hurûften birisi (hemze)'dir ki tenbîh içündür. Şu beyitte olduğu gibi:

ابی جرم راکر کنی ظلم وجور

کند لا جرم مرتو جور دور

Manay-ı beyit: Ey zâlim agâh ol ve sana tenbîh ki, suçsuz olan kimseye bigayr-ı hak zûlm ve cefâ eder isen, ol mazlûmun âhını senden almak içün sana dahî felek cûr ve sefâ eder. Yani bi-vech kimseyi rencîde etme! Âlem-i bâlâdan sen dahî rencîde olursun! Demektir.

(Elif) nidâ içündür kelimenin âhirine geldiği vakitte (خدايا) ve (پادشاه) gibi manası: Yâ Allah ve yâ Sultân demektir. Ve dahî mürekkebât beyninde iki kelimeyi biri birine mezc ve kelime-i vâhide gibi kılmak içün gelir (سراپا) ve (دستا دست) ve (دوادو) gibi. Ve dahî bazı kere suâlden fark olsun içün cevâbın âhirine dahî bir Elif ziyâde ederler. Nitekim Gülistân'da Şeyh Sa'dî Şîrâzî (Allah onun yüce sırrını pâk eylesin!) buyurmuştur:

بد وکفتم که مشکي يا عبيري

که از بوی دلا ویز تو مستم

بکفتا من کل ناچیز بو دم

ولیکن مدتي باکل نشستم

Ve dahî bâ-ı meftûha ilsâk içün gelir. Şu beyitte olduğu gibi:

عاشق که شد که یار بحالش نظر نکرد

ای خواجه درد نیست وکرنه طیب نیست

Manay-ı beyit: Âşık kim oldu ki ma'şûku olan dilberânın hâline nazar ve iltifât etmedi. Elbette etmesi muhakkaktır. Ey efendi! Sende derd yoktur yoksa sana muâlic

bir tabîb vardır. İletin yok iken âlemde tabîb yoktur deme! zîrâ hilâfıdır. Ve'l-hâsıl derd olduğu vakitte ol derde ilaç eder hekîm olmamak muhâl olduğu gibi bir kimse bir dilbere âşık ola ve hubb-i tâm ile muhabbet eyleye ol cânân ona negâh ve iltifât etmeye bu dahî muhâldir.

Ve dahî musâhabet içûn da gelir. Şu mısırada olduğu gibi:

بهست ونيست مر بخان ضمير را

Manası; dünyaya dünyanın vârina ve yoğuna musâhib olduğun hâlde incinme! Emtie-i cihânın vucûdu ve ademi indinde müsâvi olsun! Demektir.

Ve dahî kaseş içûn de gelir. (بخداى) gibi. Manası; Allah'a (*celle celâluh*) yemîn ederim demektir.

Ve dahî zarfiyyet içûn de gelir. Şu mısırada olduğu gibi;

كس بدور نر كست طرفى نيست از عافيت

Manası: Ey dilber! Senin gözünün devrinde bir kimse âfiyetten ümid bağlamadı. Herkes hayattan me'yûs olup cânânın güzel gözleri bizi helâk etmesi mukarrerdir dediler.

Ve da î tahsîn-i lâfız içûn gelir. Misâli; بدر ياد و منافع بيشارست mısırasında olduğu gibi. Takdîri (بدر ياد)'dir. Bu sûrette manay-ı zarfiyyet (در) lafzında münfehim olur (Bâ) zâid ve tahsîn-i lâfız içûn gelmiş olur.

Ve dahî hurûf-u meânîden birisi (tâ)'dir. Ve bu (tâ) hitâp içûndür. (عمرت) gibi. Senin ömrün demektir. Cemisi (عمرتان) gelir. Sizin ömürleriniz demektir.

Ve dahî şol kelime ki âhirinde vâv-ı sâkine ola. Tâ-ı hitâp geldiğinde (ابروت) ve (كيسوت) denir. Senin kaşın ve senin saçın demektir. Vâv'ı fetha ile dahî okumak câizdir. Ve vâv'dan sonra bir yâ-ı meftûha ile (ابرويت) ve (كيسويت) dahî denir. Ve şol kelime ki âhirinde hâ-ı resmiye ola. Tâ-ı hitâp getirmek murad eder isen bir hemze ile beraber (بنده ات) ve (خواجه ات) dersin. Ve bu hemze'ye hemze-i müctelibe derler. Ve dahî hemze'yi ve hâ-ı resmiyyeyi hazif ile (بندت) ve (خواجت) demek dahî câizdir.

Ve dahî hurûf-i meânî'den birisi (şîn)'dir. Ve bu (şîn) zamîr-i gâib-i muttasıldır. Bunun hükmü tâ-ı hitâbın hükmü gibidir. Misâli: (عمرش) ve (ابروش) ve feth-i vâv ile (ابروش) ve yâ ziyâdesiyle (ابرويش) ve (بنده اش) ve (بندش) gibi.

Ve dahî hurûf-i meânîden birisi (hâ)'dir. Liyâkat manası ifâde eder. (شاهانه) gibi. Pâdişâhlara lâyük demektir.

Ve dahî hurûf-i meân'den birisi (yâ)'dır. Gâh masdar manası ifâde eder. Buna masdariyye tabîr olunur. (سروري) gibi. Ululuk manasınadır. Ve gâh nisbet içün olur. (شيرازي) gibi. Şehr-i şîraz'a mensûp demektir. Ve gâh vahdet içün olur. (پادشاهي) gibi. Bir pâdişâh demektir. Ve eğer fiil-i mâzînin âhirine gelir ise hâl-i mâzîden hikâye içündür. (دانستي) gibi. Manası: Bildi idi demektir. Ve gâh hitâp içün gelir. (مردي) gibi. Sen adamsın demektir.

Ve dahî malûm ola ki Arabiyye'de (vâv) harf-i atıf olduğu gibi Fârisiyye de dahî harf-i atıftır. Ve lâkin harf-i âtîfa telaffuz olunmayıp mâkablinde olan zamme ile iktifâ' olunur. Meselâ: Luğât-ı Şâhidî dîbâcesinin ol mısrası gibi:

بنام خالق و حي و توانا

(حي) lafzı (خالق) üzerine ma'tûftur. (توانا) lafzı (حي) üzerine ma'tûftur. Ma'tûf-u aleyhin mazmûm okunup harf-i atıflar telaffuz olunmaz. Ve eğer ma'tûf-u aleyhin âhiri harf-i med olur ise ol zamân harf-i atıf zamme ile telaffuz olunur. Misâli:

پارسا و رند صوفی و ظریف ابرو و چشم

Gibi. Hurûf-i meânî tamamlandı.

2.1.24 BAB-U KAVÂİD-İ ŞİTA

Malûm ola ki (sîn) (tâ)'ya muttasıl olduğu halde edât-ı haberdir. (این آيست) gibi. Bu şudur demektir. Ve cemisine (ند) gelir. Misâli:

عاشقان کستکان معشوقند

Gibi. Manası: Âşıklar maşûkları derdinden ölmüşlerdir demektir.

Ve dahî şol kelime ki âhirinde hâ-i alâmet vardır edâtı haber geldiğinde hemze-i müctelibe ile gelir. (این بنده است) gibi ve (اینان کشته اند)

Ve dahî malûm ola ki (tâ) lafzı talîl içündür Lâm-ı câr'e manasına. Misâli: (امدم) gibi. Ben geldim seni görmek içün demektir. Ve dahî intihâ' ve ğâib içün gelir. (رفتم تا بمکه) de olduğu gibi. Mekke'ye dün gittim demek olur. Ve şart içün dahî gelir. (نا تو نیای من نیایم) gibi. Sen gelmedikçe ben sana gelmem demektir. Ve dahî devâm içün gelir. Misâli:

تا درین کله کو سفندی هست ننشیند اجل ز قصابی

Beytinde olduğu gibi. Manası: Mademki bu sürüde bir koyun vardır. Onun eceli bir kasabın elindedir. Demektir.

Ve dahî malûm ola ki (râ) lafzı talîl içündür. (خدا را) gibi. Allah Teâla içündür demektir.

Ve tahsîs içün dahî gelir. (سپاس خدا را) gibi. Şükür Hakka mahsûstur demektir.

Ve dahî alâmet-i mef'ûldür. Şu beyitte olduğu gibi:

انکه درادم دمید او روح را

داداز طوفان نجات او نوح را

Ve dahî malûm ola ki (yâ) lafzı terdîd içündür. Misâli: (او را زید امدست یا عمرو) gibi.

Ve dahî malûm ola ki ibâre-i Fârisiyye'de mevcûd olan ef'âl ve esmânın âhirleri sâkin olup i'râb icrâ olunmaz. Ancak iki mahalde icrâ olunur. (خدا) (نام) gibi. (بنام خدا) lafzına muzâftır. Muzâf mecrûr okunur. Ve birisi; ma'tûf aleyh'in âhiri harekeyi muhtemil olur ise merfû' okunur. (امشب مرا زید و عمرو امدند) gibi. Ve eğer ma'tûf aleyh'in âhiri harekeyi muhtemil olmaz ise vâv-ı âtîfa mazmûm okunur. (صوفی و خر) gibi.

Bundan sonra malûm ola ki her bir isim ki zevi'l-ukûldan ola cemi'lenmek murâd olduğunda elif ve nûn ile cemi'lenir. (علمان) ve (جاهلان) ve (مردمان) gibi. Ve eğer zevi'l-ukûldan olmaz ise âhirine bir (ها) lafzı getirirsin. (سنگها) gibi.

Ve bazı fusâha kelâmında zevi'l-ukûldan olmayarak elif ve nûn ile dahî cemi'lendiği vardır. Nitekim Gülistân'da: (ودرختانرا بخلعت نور وزی ده) olduğu gibi. Ve hazret-i Şeyh Attâr'ın Pend Nâm kitâbında (ا ز تن صابر بكرمان قوت داد) mısrasında olduğu gibi. Bu metlüvlere şârih-i gülistân Sûdî Efendi şâzdir deyû cevâp verir.

Ve dahî şol kelime ki âhirinde (hâ) ola ve mâkabli (elif) ola Elifini hazf câizdir (شاه) ve (ماه) ve (چاه) gibi. (شه) ve (مه) ve (چه) dahî denir.

Ve dahî şol kelime ki âhirinde (yâ) ola ve (yâ)'nın mâkabli (elif) ola yâhûd (vâv) ola yâ'yı hazf câizdir (خدا) ve (جا) ve (بو) ve (مو) gibi. Bunların aslı (خدای) ve (جای) ve (بوی) ve (موی)'dür.

Ve dahî malûm olaki hurûf-i hecâ'dan luğat-ı Fârisiyye'de sekiz harf mevcûd değildir. Ol sekiz harfî Tuhfe sâhibi Vehbi Efendi merhûm şu beyitte cem' etmiştir:

ثا و حا و ذال و صاد ای نور عین

داخی ضاد و طا و ظا و حرف عین

Ve dahî malûm ola ki (این) ism-i işârettir. Karîbe mevzû'dür. Cem'î (اینان) ve (اینها) gelir.

Ve (آن) lafzı böylecedir. Lâkin baîde işâret olunur. Cem'î (آنان) ve (آنها) gelir. Ve bunların evveline (yâ) geldiğinde (hemze)'leri (dâl)'a tahvîl olunup (یدین) ve (یدان) denir. Ve (او) lafzı dahî evveline (yâ) geldiğinde bunlar gibidir.

Ve bundan aşağısı terceme olunmadı. Zîrâ kavâid-i fârisiyye'ye müteallik değildir.

KAVAİD-İ FARİSİYYE'NİN FARŞÇA METNİ

قواعد فارسیه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد و سیاس خدای را عز و جل که لغت اهل بارس بالغت عرب در فصاحت و بلاغت و حلاوت توأم داشت (وصلوات) زاکیات بر آن سیدانام محمد علیه السلام که یاحدیث (لسان اهل الجنه العربیه و الفارسیه الدریه قدراین لغت برافراشت (ونیز) بر آل و اصحابش باد که صد هزار اعدای دین راکاه باتیغ لسان بد وزخ خط و الزام و گاه بانیزهء تا بان بنیران سوزان پرداختند* بعد ازین* این بندهء فقیر و معترف عجز و تقصیریای شکستهء زاویهء حمول و کمنامی (السید) حافظ محمد مراد نقشبندی الاستانبولی ابن الشیخ الحاج عبد الحلیم النقشبندی الاخنسحوی (شیخ) خانقاه محمد مراد العریف بداماد زاده رزقه الله الحسنی و زیاده (میگوید) جند مدت یا زاویهء خود مذاکرهء دواین فارسیه و مثنوی شریف جلالیه بی استحقاق و لیاقت واقع شده است

بنارین

(بنارین) کتاب مفاتیح الدربه را باکرات مذاکره کردیم و بلسان ترکی باطرح زوائد و ضم فوائد ترجمه داشتیم (روزی) در خاطر من خطور کرد که عبارهء ابن کتاب عربیست و بافصاحت و جندان فوائد نسیت باعبارهء فارسی قواعد ابن لغت قطرء از بحر وزرهء از مهر جمع کنیم تاد و فائده برخوردارند کان حاصل شود (یکی تعلم قاعده (ویکی آشنا شدن عباره) ودر آخر رساله امثلهء مختلفه و مطرده همچو کتاب امثلهء مشهوره کتب کنیم تايك اثر و وسیلهء دعا باشد (برمقتضای خاطر شروع واقع شد بحمد الله سبحانه و تعالی) و نیاز این فقیر از ناظران آنست که سهو و خطاهای این رساله را ببینند (وباستر و عفو معامله فرمانید) زیرا دعوی کمال ندارم (من) منرامی دانم (وعقل و فکر از جور و کزد و فلك غدار بسیار یریشان شده است و تارما ران (خطاط) که این بیت گفت کویا از دهان ما با وکالت گفته است* بیت* کرهمه برزده بینی خط من عیب مکن* که مرا کردش ایام بهم برزده است* و الله المستعان و علیه الاعتماد و التکلان*باب المصدر* مصدران اسمست که در بخرش نون

ساکنه باشد و ما قبلش دال یا تا ست اگر دال باشد ماقبلش ازینج حرف خالی نشود آن حروف را لفظ (یارنو) جمع می کند و اگر نا باشد نیز ماقبلش ازجار حرف خالی نشود آن حروف را نیز لفظ مهمل (خشف) جمع کرده باشد (وآن) دال

مفتوحست و ماقبلش که ینج حرفست ساکنست(وان تانیز مفتوحست (وما) قبلش که چهار حرفست ساکنست (با بن شرط که اگر آن نونرا حذف می کنی و دال و تارا ساکن ماضی می شود مثالش کردن و رفتن (یس) کودن و خویشتن مصدر نیند بلکه دو اسم جامدند معنیء یکی با لسان ترکی شاشقن و معنی یکی کندی(ومصدر را د و قسم پیدا شد (یکی را الی کویند)(ویکی راتائی (ودر دالی ینج نوع هست ودر تانی چهار نوع (یس) انواع مصدر دالی و تائی نه نوع باشد مثل بودن و خریدن و ستادن و کردن و کندن و باختن و کستن و نوشتن و یافتن (ومثل آمدن وشدن و زدن و نمزدن شاذند (ودر) اوائل مصادر بای زائده داخل شود (وغرض ازان باتحسین لفظ مصدر است اگر در کلام منثور باشد مثل عدل بدان بفقرا واجبست واکر در کلام موزون تکمیل وزن مصراع زانکه دشمن را بیورودن خطاست (وترکیب مصدر جائز ست مثالش عهد بستن و دراغوش بکردن (وین را مصدر مرکب کویند واین یارا در همه حال باکسره بخوان(وان) قاعده که صاحب مفاتیح دریه نوشته است در نزد اصحاب طبیعت جندان مقبول نیست چنانکه شارح کلمات و حافظ سودی رحمه الله تحریر کرده است (ونیز) ابن فقیر از استاد بزرگوار خود جناب (سلیمان) و حی و جناب (صالح) عقیف المنزوی

اسکنهما

اسکنهما الله في بجموحة جنانه في جوار حبيبه موافق تحریر سودی شنیدو (و مصدر راد وادات و وضع کردند یکی را یای مصدریه کویند اگر در آخر کلمه لاحق شود ازان کلمه معنی مصدر نمایان کردد مثل نیکی و بدی (ویکی راشین مصدر یه لیک در آخر امر حاضر لاحق می شود مثالش روش و دانش بمعنی رفتن و دانستن (و ما) قبل شین را مکسور بخوان که مستمع شین ضمیر توهم نکند*باب الماضی* ماضی مشتقست از مصدر طریق اشتقاق است که نون مصدر را حذف می کنی (وماقبلش) را که دال یاتاست اسکان زیرا که در مصدر متحرکست ماضی می شود (مثالش) کرد و دانست (واز) مصادر شاده اشتقاق نیز

همجنیست و ما قبل دال و تا ساکنست لیک ان ماضیها که از مصادر شاذه مشتقند متحرکست مثل آمد و شد (و کلمه کرد را ماضیء معلوم مفرد مذکر غائب می گویند (واکر) اراده کنی جمع مذکر غائب می شود در آخرش دال و نون را زیاده کنی کرد ند می شود این را جمع مذکر غائب می گویند (وان) نون و دال علامت جمع غائبست (واکر بخواهی که مفرد مذکر مخاطب باشد الحاق یای ساکنه می کنی و برای یا دال را مکسور خوانی مفرد مذکر مخاطب باشد در آخر مفرد مذکر غائب یک یا و دال الحاق کن چنین شود مثالش کردید (یس) همان یا علامت مفرد مذکر مخاطبست

و با دال علامت جمع مذکر مخاطبست (واکر) می خواهی که نفس متکلم وحده می باشد در آخر مفرد میم را زیاده بکن کردم (ابن) را نفس متکلم وحده میگویند (واکر یا میم یاز زیاده شود نفس متکلم مع الغیر می باشد مثالش کردیم یس میم فقط علامت متکلم وحده و مع الیاء علامت متکلم مع الغیر می باشد (وان) دال که در آخر مفرد ست در نفس متکلم وحده مفتوح بخوانی (و در نفس متکلم مع الغیر مکسور (یس) امثلهء مطرده فعل ماضی شش صیغه می باشد و صیغهء مفرد مذکر مشترکست با مؤنث خواه غائب و خواه خطاب با تثنیه خواه خواه غائب و خواه خطاب نیز مذکر باشد خواه مؤنث (واکر) می خواهی که ماضیء معلوم را مجهول میسازی اولاً اسم مفعول آن ماضی بخری و در آخرش لفظ شد الحاق کردی اگر مفرد مذکر غائب باشد و لفظ شدند الحاق کردی اگر تثنیه یا جمع باشد و قس علیه غیرهما ماضی مجهول می باشد مثل کرده شد و کرده شدید و دانسته شد و دانسته شدند (واکر) خواهی که از حال ماضی حکایه مینگی در اولش لفظ می آری و کوی می کرد (واکر) خواهی که ماضی را منفی سازی در اولش نون نافیهء مفتوحه ادخال کردی مثل نکرد اینزا حجد مطلق گویند (واکر) لفظ هیچ بر ماضیء منفی زیاده کنی حجد مستغرق شود مثل هیچ نکرد و الله اعلم

باب

باب المضارع مضارع نیز مشتقست از مصدر (اما از مصدر دالی یائی کیفیت اشتقاق انست که نون مصدر را حذف کنی و آین که در ماقبل دالست نیز حذف کنی و آن حرف که اکنون ماقبل شد دال را مفتوح کرد انی مضارع شود مثل خرد از خریدن (ودالی الفی

همجنیست مثل استند از استادن واکر دالی و او ی باشد نون مصدر را نیز حذف و او را تبدیل کردی بالف و یامثل فرماید از فرمودن (واکر دالی رائی و نونی باشد نون مصدر را حذف کنی بعد زان ان دال و نونرا مفتوح کردانی مضارع شود مثل راند ویرورد از راندان و ویروردن (وآن مضارعها که مشتقند از مصادر دالی اکر بدین قاعده ها موافق نیاید شاذ کویند مثل آفریند و ببند و جیند (واکر) تائی خائی باشد نون مصدر و انیز حذف کنی وان تا دال را قلب و خاش را مبدل و زای مفتوحه مضارع شود مثل کریزد از کر یختن (واکر) تائی سینی باشد آن سین بعداز حذف و قلب محذوف می شود مثل خواهد از خواستن (یا بیا مثل بیراید از بیراستن(واکر) تائی شینی باشد آن شین بعد از حذف و قلب برا مبدل شود مثل انبارد از انباشتن (واکر) تائی فائی باشد ان فابیا مبدل مثل کوید از کوفتن یا بجای خود ماند مثل بافد از بافتن (وآن مضارعها که از مصادر تائی مشتقند و بدین قاعده مخالفند نیز آنا را شاذ کویند (بدانکه

فعل مضارع در وقت تجرد از با و می بد و زمان دلالت می کند (واکر) در اولش با داخل شود مخصوص بزمان استقبال باشد مثل بکند (واکر) می خاصر بحال مثل می کند (وکاه) باشد که با و می برای تحسین در کلام منثور و برای تکمیل وزن در کلام موزون می شوند (وار) باره در همه حال مکسور بخوان (ونیز) بدانکه مضارع شش صیغه است بسان ماضی اولا کند فعل مضارع مفرد غائبست و صیغه مفرد مؤنث نیز نیست (اگر) خواهی که جمع مذکر غائب میشود يك نون ما قبل دال زیاده کنی مثل کنند و صیغه جمع مؤنث نیز است و صیغه دو تننیه نیز واکر خواهی که مفرد مذکر مخاطب باشد دال مضارع را حذف کنی و یکی یای ساکنه الحاق مثل کنی و صیغه مفرد مؤنث مخاطبه نیز است (واکر) خواهی که جمع مذکر مخاطب باشد بعد از حذف دال مضارع يك یا ودال الحاق کردی جمع مخاطب می شود مثل کنید (واکر) خواهی که نفس متکلم وحده می باشد يك میم الحاق کردی بعد از حذف (واکر) خواهی که متکلم مع الغیر ما قبل میم را یا زیاده کن مثل کنم و کنیم * اسم فاعل* مشتقست از فعل مضارع معلوم طریق اشتقاق انست که دال مضارعا مفتوح کردانی و برای علامت فتحه های رسمیه می نویسی و در مقابل دال نون زیاده کی اسم فاعل شود مثل کننده* اسم مفعول* مشتقست از فعل ماضیء معلوم

طریق

طریق اشتقاق انست که اخر ماضی را مفتوح کردانی و برای علامت فتحه نیز های رسمیه می اری اسم مفعول شود مثل کرده و دو جحد را در باب ماضی بیان کردیم * نفی حال* از فعل مضارع مشتقست طریقتش انست که در اولش لفظ می اری که ان دلالت کند بزمان حال و نون نافیه بران ادخال می کنی مثل نمی کند * نفی استقبال* این نیز از فعل مضارع مشتقست طریقتش انست که در اولش نون نافیه ادخال کنی نفی استقبال شود مثل نکند (واکر) تأکیدش اراده کنی لفظ هرآینه نکند * امر غائب* صیغهء مضارعست بی فرق مثل کند و جمعش کنید و همین بد و صیغه در امر غائب اکتفا کردند و فرقتش از مضارع بقربینه می شود و برخی امر غائب که در ماقبل دال الف باشد مثل کناد و دهاد در موقع دعا مستعملند * نهی غائب* اگر را امر غائب میم ناهیهء زیاده کنی نهی غائب شود مثل مکند و مکناد و میم مفتوحه ادات نهیست همجولا در لغت عرب و جمعش مکنید و صیغهء مکند مشترکست در میان مفرد مذکر و مؤنث و تثنیهء مذکر و تثنیهء مؤنث * امر حاضر* مشتقست از مضارع طریق اشتقاق انست که دال مضارع را حذف کنی و ما قبل اسکان مثل دان مشتقست از داند و جمعش دانید

و برای امر حاضر نید دو صیغه ساختند * نهی حاضر* اول امر حاضر را میم ناهیهء مفتوحه زیاده کنی نهی حاضر شود مثل مدان و مدانید * اسم زمان* آن مصدرست که در اولش لفظ هنگام باشد مثل هنگام دانستن * اسم مکان* آن مصدرست که در آخرش لفظ گاه باشد مثل دانستن گاه * اسم آلت* آن مصدرست که لفظ آلت بد و مضاف شود مثل آلت دانستن * بناء مره* آن مصدرست که در اولش لفظ یکبار باشد مثل یکبار دانستن * بناء نوع* آن مصدرست که در اولش لفظ دیگر کونه باشد مثل دیگر کونه دانستن * اسم تصغیر* آن مصدرست که در آخرش کاف تصغیر باشد مثل دانستک و کاف علامت تصغیرست * اسم منسوب* آن مصدرست که در آخرش یای نسبت باشد مثل دانستنی * اسم تفضیل* صیغهء اسم فاعلست

بلفظ تر در آخر مثل داننده تر * فعل تعجب* از صیغهء ماضی و مضارع و اسم فاعل و اسم مفعول باشد بلفظ زهی و آیا و آبا مثل زهی کرد و آیا کند و آبا کننده و کرده (وبرای) این اسما از اسم زمان و فعل تعجب يك صیغه باشد زیاده نیست *فصل الادوات* بدان که ادات دو قسمست (یکی بسیطست) (ویکی مرکب) (وازدوات بسیطه) (یکی الفست) (گاه برای ندا باشند) (مصراع) (یادشاهها جرم مارادر گذار) (وگاه برای تحزن باشد) (بیت) * درداغ و حسرتا که عنان زدست رفت * دستم نمی رسد که بکیرم عنان

دوست

دوست* وگاه برای توسل مثل سرابن و سرابا (وبدین الف را الف توسل گویند) (برای آنکه دو کلمه را برای يك شدن و سیله می گردد) (وگاه) معنیء مقابله افاده کند مثل لبالب و دستادست و سراسر (وگاه) برای فرق باشد میان سؤال و جواب شیخ سعدی در کتاب کلمات فرماید * بدو گفتم که مشکى یاعبیری* که ازبوی دلاویز تومستم* بگفتا من کل ناجیز بودم * ولیکن مدتی باکل نشستم* و یکی همزه است برای تنبیه می آید (بیت) * ابی جرم را کر کنی ظلم و جور* کند لاجرم مرتو جور دور* و یکی باست گاه برای الصاق باشد مصراع* عاشق که شد که یار بحالش نظر نکرد* وگا برای مصاحبت (بیت) * ببال و یرمر وازره که تیریرتابی* هو اگرفت زمانی ولی بخاک نشست* وگاه برای قسم حافظ شیرازی* بجان خواجه و حق قدیم و عهد درست* که مونس دم صحم دعای دولت تست* وگاه برای استعلا مصراع* همجورحمت بسر خلق جهان می باری* و نیز برای ظرفیت (بیت) * ای کریمی که بدوران بها عدلت* درهمه روی زمین باد بهاری نوزید* ونیز برای سببت مصراع* بطلت بافت نشان ازلب شیرین فرهاد* و دیگر معانیء بارا برای ندرت ننوشتم* و یکی تاست برای خطاب باشد خواه در اخر افعال جنامکه درین بیت واقع شده است* دوش دیدت بارقیبان دوستان * کج کله ساغر بکف در یوستان* وخواه

در آخر اسما(بیت) میشود افتاده هرکه بیندت* هان که باشد کریهه عاشق بدت* (واین تایی خطاب ساکنست مکر در آخرش ادات جمع باشد انزمان مفتوحست حافظ شیرازی* عمرتان بادافزون ای ساقیان بزم جم* کرجه جام مانشد یرمی بد واران شما* واکر در آخر کلمه های رسمیه باشد آنزمان يك همزهء مجتلبه می آری (بیت) *بی رخت نامده میل کل و برك سمنم* تا شدم بنده ات آزادهء سر و جمنم* وکابا اقتضای مقام های رسمیه را حذف کنند آنزمان همزه رانیز نیاری (مصراع* زر و یاقوت و لعل اندر خزینت *وماقبل تاء خطاب مفتوح باشد مثل مبارك بادت مکر ضرورت باشد ان زمان ساکنست (مصراع* جون کذ شتی نه انت ماندنه این (ویکی زاست برای ابتدا باشد(بیت) * اکر روزی بدانش در فزودی * زندان تنك تر روزی نبودی* (واین زارا مکسور خوانند اکر مابعدش حرف صحیح باشد) واکر حرف علة باشد یا واوست یا یاء یاالف(اکر واو باشد مضموم خوانند مثل زو واکر یا باشد مکسور مثل زین) واکر الف باشد مفتوحست مثل زان (ویکی شینست ان ضمیر غائبست و حکم او همچو حکم تایی خطابست (ویکی کافست برای تصغیرست مثل دخترک ویسرک(ویکی میمست برای نهیست اکر در اول امر غائب و نهی غائب باشد مثل مکند و مدان و برای علامت دو نفس متکلمست اکر در آخر افعال باشد مثل

کردم

کردم وکنم (ویکی نونست ان برای نفیست مثل نداند (ویکی واوست ان برای عطف باشد) ولیکن حرف عطف تلفظ نمی کنند و باضمة معطوف علیه اکتفا کنند (مصراع) * کرم بین و لطف خداوند کار* (واکر ماقبل حرف عطف علت باشد ان زمان حرف عطف را خوانی مثل یا ودست و صوفی و خر وابر و وجشم (ویکی هاست ان برای لیاقت باشد مثل شاهانه و برای مقدار مثل يك ساله ویک روزه (ویکی یاست برای نسبتست مثل شیرازی (ویرای معنی مصدرست مثل سروری (ویرای وحدت مثل بادشاهی(وگاه برای خطاب می باشد مثل تویی* و قسم ثانی که* ادوات مرکبه است ان مثل از بمعنی زاست (واکر وورانیها

برای شرطند (وبربرای استعلاست وور وندر برای ظرفیتند (ویا برای تردیدست مثل فلانرا
 زید آمدست یاعمر و (ووش برای تشبیهست مثل ماه وش (وراکاه برای تخصیص باشد مثل
 منت خدای راعز و جل (وکاه برای تعلیل مثل طاعت خدایرا (وکاه علامت مفعول مصراع
 آنکه ایمان داد مثنی خاک را* (وبی برای نفیست مثل بی حد (ونا این نیز برای نفیست مثل
 ناکردن و دانستن (وتا برای انتهای غایتست مثل رتم تابمکه (وکه برای تعلیست (حافظ
 شیرازی فرماید دراول دیوان خود* الا یایها الساقی ادر کاسا و ناولها* که عشق آسان نمود
 اول ولی افتاد مشکلها* و برای

بیانست مصراع* بیوی نافهء کاخر صبازن طره بکشاید* و کاه میان موصوف و صفت
 باشد (مثل منت خدایرا عز و جل که طاعتش موجب قر بتست * فصل الاسماء الجوامد و
 القواعد* لفظ این اسم اشار تست و بقریب موضوعست (ولفظ آن نیز همجنینست و لیکن بیعید
 موضوعست (واکر در اول این دو اسم با داخل شود همزه بدال منقلب باشد مثل بدین و بدان
 (وبی انقلاب خواندن نیز جائزست (ولفظ او ضمیر غائب منفصلست (واکر در اولش بامی
 آید انقلاب نیز جائزست (مصراع* بد وکفتم که مشکى یاعبیری* ووی نیز ضمیر غائب
 منفصلست (ولفظ آنکه اسم موصو لست بمعنی الذی (ولفظ که برای استنفا مست مثل که آمد
 (وجه نیز مثل که مصراع* زتاب جعد مشکینش جه خون افتاد درد لها* وکی دهد دست این
 غرض یارب که همد ستان شوند (مصراع دیگر* کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها* وکاه
 مقدر باشد مصراع* جواب تلخ می زلب لیل شکر خارا* قاعده (لفظ است ادات خبرست
 وجمعش ند این اینست واینان مرد مند (واکر در اخر کلمه های رسمیه باشد همزهء مجتلبه
 می آری و کوبی بنده است و عاشقان کشته اند (وکاه باشد که باقتضای

مقام

مقام های رسمیه را حذف کردی آنزمان نیز همزه را نیاری (مثل بندست و
 کشتست* قاعده* الف و نون ادات جمعست و مخصوص باصحاب عقول مثل مردمان و کاملان

(ولفظ هانيز ادات جمعست و بغير اصحاب عقول مخصوصست مثل مشكلها (وكاه باشد كه نوع حيوانات را وصاحب نشو و نما بالف و نون نیز جمع میکنند چنانكه شيخ عطار فرمايد قدس سره* ازتن صابر بكرمان قوت داد (وشیخ سعدیء شیرازی گفته است* ودر ختانا بخلعت نور و زی قبای سبزر ورق در بر گرفته * قاعده ان کلمه در اخرش های رسمیه هست در نزد تجميع های رسمیه بكاف منقلب شود مثل بند كان و خواجكان و در وقت یا آمدن نیز همچینست مثل خواجگی و بندگی *قاعده آن کلمه كه در اخرش یاباشد و ماقبلش واو ست یالف مثل بوی و کوی و جای تو مخیری در میان اثبات وحذف آن یا (وآن کلمه كه اخرش ها باشد و ماقبلش الف آن الف را خواهی حذف کن و خواهی اثبات مثل ماه و مه *قاعده* وصف ترکیبی انست كه در نزد امر حاضر يك اسم جامد می آری مثل دلکش و دلریا و دلبر (واین وصف ترکیبی از صفت مشبیه معدودست *صفت مشبیه* آن اسم كه مشتقست از امر حاضر بزیادهء الف در اخرش مثل دانا و کویا یا بزیادهء الف و نون مثل خندان و کویان و برستان و گاه باشد كه بروال امر حاضر لفظ نامی آید و صفت مشبیه می باشد مثل نادان آمدیم

KAVÂİD-İ FARİSİYYE KİTABINDAN FARŞÇA KALİPLAR

الامثلة المختلفة بلسان الفارسية

کَرْدُ:

Fiil-i mâzi binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib müfret müennes gâibe ma'nası eyledi bir gâib er ve bir gâibe avrat geçmiş zamanda.

کُنْدُ:

Fiil-i muzari binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib müfret müennes gâibe ma'nası eyledi bir gâib er yâhut bir gâibe avrat şimdiki halde gelecek zamanda.

کَرْدَنُ:

Mastar ma'nası etmek.

کُنْدَنده:

İsm-i fâil müfret müzekker ve müfret müennes ma'nası eyledi bir er yâhut bir avrat.

کَرْدَه:

İsm-i mef'ul müfret müzekker ve müfret müennes ma'nası olunmuş bir er yahut bir avrat.

نَکَرْدُ:

Cehd-i mutlak binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası eyledi bir er yâhut bir avrat geçmiş zamanda.

هیج نکرد:

Cehd-i müstağrak binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası eyledi bir gâib er yâhut bir gâibe avrat geçmiş zamanda cemi'sinde.

نمی گُند:

Nefy-i hal binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib müfret ma'nası gâibe etmez bir gâib er ya avrat şimdiki halde.

نکند:

Nef-i istikbal, binâ ma'lum, müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası etmez. Bir gâib er ya avrat, gelecek zamanda.

هر آینه نُگند:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası elbette etmez bir gâib er ya avrat gelecek zamanda.

کند:

Emr-i gâib binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası etsin bir gâib er ya avrat gelecek zamanda.

مُگند:

Nehy-i hâzır binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası etsin bir gâib er ya avrat gelecek zamanda.

کُن:

Emr-i hâzır binâ-i ma'lum müfret müzekker muhatab ve müfret müennes muhataba ma'nası eylesin bir hâzır er ya avrat gelecek zamanda.

مَكْن:

Nefy-i hâzır binâ ma'lum müfret müzekker muhatab ve müfret müennes muhataba ma'nası etmesin bir hâzır er ya avrat gelecek zamanda.

گَرْدَن کاه:

İsm-i mekan ma'nası eylemek mekanı.

الت گَرْدَن:

İsm-i âlet ma'nası eylemek âleti.

يَكْبَار كَرْدَن:

Binâ merra ma'nası bir kere eylemek.

دِيْگَر کُوْنَه كَرْدَن:

Binâ nev' ma'nası gayr türlü eylemek.

کَرْدَنک:

İsm-i tasgir ma'nası etmeyecek.

کَرْدَنی:

İsm-i mensub ma'nası etmeye mensub.

کَنْدَه نَر:

İsm-i tafdil ma'nası ziyade eyleyici bir er ya avrat.

زهی کرد:

Fiil-i ta'accub müfret müzekker ve müfret müennes ma'nası acep etti bir gâib er ya avrat.

الامتلة المطردة من الماضي المعلوم

کرد:

Fiil-i mâzi binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası etti bir gâib er veya bir gâibe avrat geçmiş zamanda.

گردند:

Fiil-i mâzi binâ-i ma'lum tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası ettiler iki erler ve iki avratlar ve cemi' erler ve cemi' avratlar geçmiş zamanda.

گردی:

Fiil-i mâzi binâ-i ma'lum müfret müzekker muhatab ve müfret müennes muhataba ma'nası ettik sen bir hâzır er veya bir hâzıra avrat geçmiş zamanda.

کردیده:

Fiil-i mâzi binâ-i ma'lum tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhataba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası ettiniz iki hâzır erler ve iki hâzıra avratlar ve cemi' hâzır erler ve cemi' hâzıra avratlar geçmiş zamanda.

کردم:

Fiil-i mâzi binâ-i ma'lum nefsi mütekellim vahde ma'nası ettim ben geçmiş zamanda.

کردیم:

Fiil-i mâzi binâ-i ma'lum nefsi-i mütekellim ma'al gayr ma'nası ettik biz geçmiş zamanda.

الامتلة المطرده من الماضى المجهول

کرده شد:

Fiil-i mâzi binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası olunmuş oldu bir gâib er ve ya bir gâibe avrat geçmiş zamanda.

گرده شدند:

Fiil-i mâzi binâ-i meçhul tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası olunmuş oldular iki gâib erler ve iki gâibe avratlar ve cemi' gâib erler ve cemi' gâibe avratlar geçmiş zamanda.

گرده شدی:

Fiil-i mâzi binâ-i meçhul müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olunduk bir hâzır er veya bir hâzıra avrat geçmiş zamanda.

گرده شدید:

Fiil-i mâzi binâ-i meçhul tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası olunmuş sizler oldunuz iki hâzır erler ve iki hâzıra avratlar geçmiş zamanda.

گرده شدیم:

Fiil-i mâzi binâ-i meçhul nefsi-i mütekellim vahde ma'nası olunmuş ben oldum geçmiş zamanda.

كردَه شُدِيم:

Fiil-i mâzi binâ-i meçhul nefis-i mütekellim ma'al gayr ma'nası olunmuş biz olduk geçmiş zamanda.

الامتلة المطرده من المضارع المعلوم

كُنْدُ:

Fiil-i muzâri binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası eyler bir gâib er veya bir gâibe avrat şimdiki halde ya gelecek zamanda.

كنند:

Fiil-i muzâri binâ-i ma'lum tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası eyler iki gâib erler ve iki gâibe avratlar veya cemi' gâib erler ve cemi' gâibe avratlar şimdiki halde gelecek zamanda.

كنى:

Fiil-i muzâri binâ-i ma'lum müfret müzekker muhatab ve müfret müennes muhataba ma'nası sen edersin bir hâzır er ve bir hâzıra avrat şimdiki halde gelecek zamanda.

كنيد:

Fiil-i muzâri binâ-i ma'lum tensiye müzekker muhatab ve tensiye müennes muhataba ve cemi' müzekker muhatab ve cemi' müennes muhataba ma'nası edersiniz iki hâzır erler ve iki hâzıra avratlar ve cemi' hâzır erler ve cemi' hâzıra avratlar şimdiki halde veya gelecek zamanda.

كنم:

Fiil-i muzâri, binâ-i ma'lum, nefis-i mütekellim vahde, ma'nası ederim ben.
Şimdiki halde ya gelecek zamanda

کنیم:

Fiil-i muzâri, binâ-i ma'lum, nefis-i mütekellim ma'al gayr, ma'nası ederiz biz.
Şimdiki halde ya gelecek zamanda.

الامتلة المطردة من المضارع المجهول

کرده شود:

Fiil-i muzâri binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası olunmuş olur bir gâib er ve bir gâibe avrat şimdiki halde ya gelecek zamanda.

کرده شونند:

Fiil-i muzâri binâ-i meçhul tensiye müzekker gâib ve tensiye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası olunmuş olurlar iki gâib erler veya iki gâibe avratlar ve cemi' gaib erler ve cemi' gâibe avratlar şimdiki halde ya gelecek zamanda.

کرده شوی:

Fiil-i muzâri binâ-i meçhul müfret müzekker muhatab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olursun bir hâzır er yahut bir hâzıra avrat şimdiki halde ya gelecek zamanda.

کرده شوید:

Fiil-i muzâri binâ-i meçhul tensiye müzekker muhatab ve tensiye müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olursunuz İki hâzır erler yahut iki hâzıra avratlar yahut cemi' hâzır erler ve cemi' hâzıra avratlar şimdiki halde ya gelecek zamanda.

کَرْدَه شَوَم:

Fiil-i muzâri binâ-i meçhul nefsi-i mütekellim vahde ma'nası olunmuş olurum şimdiki zamanda ya gelecek zamanda.

کَرْدَه شَوِيْم:

Fiil-i muzâri binâ-i meçhul nefsi-i mütekellim ma'al gayr ma'nası olunmuş oluruz şimdiki halde ya gelecek zamanda.

اسم الفاعل

کُنْدَه:

İsm-i fâil müfret müzekker ve müfret müennes ma'nası edici bir er yahut bir avrat.

کُنْدَ کَانَ:

İsm-i fâil tensiye müzekker ve tensiye müennes ve cemi' müzekker ve cemi' müennes ma'nası eyleyici iki erler yahut iki avratlar yahut cemi' erler ve cemi' avratlar.

اسم المفعول

کَرْدَه:

İsm-i mef'ul müfret müzekker ve müfret müennes ma'nası olunmuş bir er yahut olunmuş bir avrat.

کَرْدِگَانَ:

İsm-i mef'ul tesniye müzekker ve tesniye müennes ve cemi' müzekker ve cemi' müennes ma'nası olunmuşlar iki erler yahut iki avratlar yahut cemi' erler yahut cemi' avratlar.

الجدد المطلق من المعلوم

نكرد:

Cehd-i mutlak binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası eylemedi gâib er yahut bir gâibe avrat geçmiş zamanda.

نکردند:

Cehd-i mutlak binâ-i ma'lum tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası eylemediler iki gâib erler yahut iki gâibe avratlar yahut cemi' gâib erler veya cemi' gâibe avratlar geçmiş zamanda

نکردی:

Cehd-i mutlak binâ-i ma'lum müfret müzekker muhatab ve müfret müennes muhataba ma'nası eyledik bir hâzır er yahut bir hâzıra avrat geçmiş zamanda.

نکردید:

Cehd-i mutlak binâ-i ma'lum tesniye müzekker muhatab ve tesniye müennes muhataba ve cemi' müzekker muhatab ve cemi' müennes muhataba ma'nası eylemediniz iki hâzır erler yahut iki hâzıra avratlar yahut cemi' hâzır erler yahut cemi' hâzıra avratlar geçmiş zamanda.

نکردم:

Cehd-i mutlak binâ-i ma'lum nefis-i mütekellim vahde ma'nası eyledim geçmiş zamanda.

نکردیم:

Cehd-i mutlak binâ-i ma'lum nefsi mütekellim ma'al gayr ma'nası eyledik geçmiş zamanda.

الجدد المطلق من المجهول

گرددہ نشد:

Cehd-i mutlak binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası olunmuş olmadı bir gâib er yâhut bir gâibe avrat geçmiş zamanda.

کرده نشدند:

Cehd-i mutlak binâ-i meçhul tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası olunmuş olmadılar iki gâib erler ve iki gâibe avratlar yahut cemi' gâib erler ve cemi' gâibe avratlar geçmiş zamanda.

کرد نشدی:

Cehd-i mutlak binâ-i meçhul müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olmadık bir hâzır er yahut bir hâzıra avrat geçmiş zamanda.

کرده نشدید:

Cehd-i mutlak binâ-i meçhul tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olmadınız iki hâzır erler yahut iki hâzıra avratlar yahut cemi' hâzır erler yahut cemi' hâzıra avratlar geçmiş zamanda.

گرده نشدم:

Cehd-i mutlak binâ-i meçhul nefsi mütekellim vahde ma'nası olunmuş olmadı geçmiş zamanda.

گرده نشدیم:

Cehd-i mutlak binâ-i meçhul nefs-i mütekellim ma'al gayr ma'nası olunmuş olmadık geçmiş zamanda.

الجدد المستغرق من المعلوم

هیچ نکرد:

Cehd-i müstağrak binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası hiç eylemez bir gâib er ya bir gâibe avrat geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ نکردند:

Cehd-i müstağrak binâ-i ma'lum tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası hiç eylemediler iki gâib erler ya iki gâibe avratlar ya cemi' gâib erler ya cemi' gibİ avratlar geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ نکردی:

Cehd-i müstağrak binâ-i ma'lum müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası hiç eylemedin sen bir hâzır er ya bir hâzıra avrat geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ نکردید:

Cehd-i müstağrak binâ-i ma'lum tesniye müzekker muhatab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası hiç eylemediniz siz iki hâzır erler yahut iki hâzır avratlar yahut cemi' hâzır erler ya avratlar geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ نکردم:

Cehd-i müstağrak binâ-i ma'lum nefs-i mütekellim vahde ma'nası hiç eylemedi geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ نکردیم:

Cehd-i müstağrak binâi ma'lum nefsi-i mütekellim ma'al gayr ma'nası hiç eylemedik geçmiş zamanın cemi'sinde.

الجدد المستغرق من المجهول

هیچ کردنشُد:

Cehd-i müstağrak binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası hiç olunmuş olmadı bir gâib er ya bir gâibe avrat geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ کرد نسندد:

Cehd-i müstağrak binâ-i meçhul tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası hiç olunmuş olunmadılar iki gâib erler yahut iki gâibe avratlar yahut cemi' gâib erler ya avratlar geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ کرد نشدی:

Cehd-i müstağrak binâ-i meçhul müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası hiç olunmuş olmadık bir hâzır er ya bir hâzıra avrat geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ کرده تشدید:

Cehd-i müstağrak binâ-i meçhul tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası hiç olunmuş olmadınız iki hâzır erler ya avratlar yahut cemi' hâzır erler yahut avratlar geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ کرده تشدُم:

Cehd-i müstağrak binâ-i meçhul nefsi-i mütekellim vahde ma'nası hiç olunmuş olmadı geçmiş zamanın cemi'sinde.

هیچ کرده نشدیم:

Cehd-i müstağrak binâ-i meçhul nefs-i mütekellim ma'al gayr ma'nası hiç olunmuş olmadık geçmiş zamanın cemi'sinde.

نفی الحال من المعلوم

نمی گند:

Nefy-i hal binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası eylemez bir gâib er ya bir gâibe avrat şimdiki halde.

نمی کنند:

Nefy-i hal binâ-i ma'lum tesniye müzekker gâib ve tesnine müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası eylemez iki gâib erler ya avratlar yahut cemi' gâib erler ya avratlar şimdiki halde.

نمی کنی:

Nefy-i hal binâ-i ma'lum müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası eylemezsin bir hâzır er yahut bir hâzıra avrat şimdiki halde.

نمی کنید:

Nefy-i hal binâ-i ma'lum tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası eylemezsiniz iki hâzır erler ya avratlar ya cemi' hâzır erler ya avratlar şimdiki halde.

نمی کنیم:

Nefy-i hal binâ-i ma'lum nefs-i mütekellim vahde ma'nası eylemem şimdiki halde.

نمی کنیم:

Nefy-i hal binâ-i ma'lum nefs-i mütekellim ma'al gayr ma'nası eylemez şimdiki halde.

نفي حال من المجهول

کُرْدَه نَمی:

Nefy-i hal binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası olunmuş olmaz bir gâib er ya avrat şimdiki halde.

کرده نمی شوند:

Nefy-i hal binâ-i meçhul tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası olunmuş olmazlar iki gâib erler ya avratlar yahut cemi' gâib erler ya avratlar şimdiki halde.

کرده نمی شوی:

Nefy-i hal binâ-i ma'lum müfret müzekker muha'tab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olmazsın bir hâzıra er ya bir hâzıra avrat şimdiki halde.

کرده نمی شوید:

Nefy-i hal binâ-i ma'lum tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes mahâtaba ma'nası olunmuş olmazsınız iki hâzır erler ya avratlar yahut cemi' hâzır erler ya avratlar şimdiki halde.

کرده نمی شوم:

Nefs-i hal binâ-i meçhul nefs-i mütekellim vahde ma'nası olunmuş olmami şimdiki halde.

کرده نمی شویم:

Nefy-i hal binâ-i meçhul nefs-i mütekellim ma'al gayr ma'nası olunmuş olmayız şimdiki halde.

نفی الاستقبال من المعلوم

نکنند:

Nefy-i istikbal binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası eylemez bir gâib er ya gâibe avrat gelecek zamanda.

نکنند:

Nefy-i istikbal binâ-i ma'lum tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası eylemezler iki gâib erler ya avratlar yahut gâib erler ya avratlar gelecek zamanda.

نکنی:

Nefy-i istikbal binâ-i ma'lum müfret müzekker muhatab ve müfret müennes muhataba ma'nası eylemezsin bir hâzır er ya bir hâzıra avrat gelecek zamanda.

نکنید:

Nefy-i istikbal binâ-i ma'lum tesniye müzekker muhatab ve tesniye müennes muhataba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası eylemezler iki gâib erler ya avratlar yahut cemi' gâib erler ya avratlar gelecek zamanda.

نکنم:

Nefy-i istikbal binâ-i ma'lum nefs-i mütekellim vahde ma'nası eylemem gelecek zamanda.

نکنیم:

Nefy-i istikbal binâ-i ma'lum nefs-i mütekellim ma'al gayr ma'nası eylemeyiz gelecek zamanda.

نفي الاستقبال من المجهول

کرده نشود:

Nefy-i hal binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası olunmuş olmaz bir gâib er ya bir gâibe avrat gelecek zamanda.

کرده نشوند:

Nefy-i istikbal binâ-i meçhul tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası olunmuş olmazlar iki gâib erler ya avratlar yâhut cemi' gâib erler ya avratlar gelecek zamanda.

کرده نشوی:

Nefy-i istikbal binâ-i meçhul müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olmazsın bir hâzır er ya bir hâzıra avrat gelecek zamanda.

کرده نشوید:

Nefs-i istikbal binâ-i meçhul tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olmazsınız iki hâzır erler yahut iki hâzıra avratlar ya cemi' hâzır erler ya avratlar gelecek zamanda.

کرده نشوم:

Nefy-i istikbal binâ-i meçhul nefs-i mütekellim vahde ma'nası olunmuş olmam gelecek zamanda.

کرده نشویم:

Nefy-i istikbal binâ-i meçhul nefis-i mütekellim ma'al gayr ma'nası olunmuş olmayız gelecek zamanda.

تاکید نفی الاستقبال من المعلوم

هر آینه نکند:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası elbette eylemez bir gâib er ya avratlar gelecek zamanda.

هر آینه نکنند:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i ma'lum tensiye müzekker gâib ve tensiye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası elbette eylemezler iki gâib erler ya avratlar yahut cemi gâib erler ya avratlar gelecek zamanda.

هر آینه نکنی:

Te'kit nefy-i istikbâl binâ-i ma'lum müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası elbette eylemezsin bir hâzır er ya avrat gelecek zamanda.

هر آینه نکنید:

Te'kit nefy-i istikbâl binâ-i ma'lum tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müebbes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi müennes muhâtaba ma'nası elbette eylemezsiniz sizler iki hâzır erler ya avratlar yâhut cemi' hazır erler ya avratlar gelecek zamanda.

هر آینه نکتم:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i ma'lum nefis-i mütekellim vahde ma'nası elbette eylemem gelecek zamanda.

هر آيينه نكنيم:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i ma'lum nefs-i mütekellim ma'al gayr ma'nası elbette eylemez gelecek zamanda.

تأكيد نفى الاستقبال من المجهول

هر آيينه کرده نشود:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe elbette olunmuş olmaz bir gâib er ya avrat gelecek zamanda.

هر آيينه کرده نشون:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i meçhul tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası elbette olunmuş olmazlar iki gâib erler ya avratlar yahut cemi' gâib erler ya avratlar gelecek zamanda.

هر آيينه کرده نشويد:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i meçhul müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası elbette olunmuş bir hâzır er ya avrat gelecek zamanda.

هر آيينه کرده نشويد:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i meçhul tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası elbette olunmuş olmazsınız iki hâzır erler ya avratlar gelecek zamanda.

هر آيينه کرده نشوؤم:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i meçhul nefs-i mütekellim vahde ma'nası elbette olunmuş olmam gelecek zamanda.

هر آيينه کرده نشويم:

Te'kit nefy-i istikbal binâ-i meçhul nefs-i mütekellim ma'al gayr ma'nası elbette olunmuş olmayız gelecek zamanda.

امر الغائب من المعلوم

كُند:

Emr-i gâib binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes muhâtaba ma'nası eylesin bir gâib er ya avrat gelecek zamanda.

کنيد:

Emr-i gâib binâ-i ma'lum tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası eylesinler iki gâib erler ya avratlar yâhut cemi' gâib erler ya avratlar gelecek zamanda.

امر الغائب من المجهول

گرده شود:

Emr-i gâib binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası eylesin bir gâib er ya bir gâib avrat gelecek zamanda.

گرده شويد:

Emr-i gâib binâ-i meçhul tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası olunmuş olsunlar iki gâib erler ya avratlar yâhut cemi' gâib erler ya avratlar gelecek zamanda.

نهى الغائب من المعلوم

مکند:

Nehy-i gâib binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası eylesin bir gâib er ya avrat gelecek zamanda.

مَكْنِيْد:

Nehy-i gâib binâ-i ma'lum tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası eylesinler iki gâib erler ya avratlar yâhut cemi' gâib erler ya avratlar geçmiş zamanda.

نهى الغائب من المجهول

گَرْدَه مَشَوْد:

Nehy-i gâib binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası olunmuş olmasın bir gâib er yâhut bir gâibe avrat gelecek zamanda.

گَرْدَه مَشَوِيْد:

Nehy-i gâib binâ-i meçhul tesniye müzekker gâib ve tesniye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe, ma'nası olunmuş olmasınlar iki gâib erler ya avratlar yâhut cemi' gâib erler ya avratlar gelecek zamanda.

امر الحاضر من المعلوم

كُن:

Emr-i hâzır binâ-i ma'lum müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası eylesin bir hâzır er ya bir hâzıra avrat gelecek zamanda.

كُنِيْد:

Emr-i hâzır binâ-i ma'lum tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası eyleyiniz sizler iki hâzır erler ya avratlar yâhut cemi' hâzır erler ya avratlar gelecek zamanda.

امر الحاضر من المجهول

گَرْدَه شَو:

Emr-i hâzır binâ-i meçhul müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası olunmuş ol bir hâzır er ya avrat gelecek zamanda.

کرده شوید:

Emr-i hâzır binâ-i meçhul tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olunuz sizler iki hâzır erler ya avratlar yâhut cemi' hâzır erler ya avratlar gelecek zamanda.

نهى الحاضر من المعلوم

مکن:

Nehy-i hâzır binâ-i ma'lum müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası eylesin bir hâzır er veya bir hâzıra avrat gelecek zamanda.

مکنید:

Nehy-i hâzır binâ-i ma'lum tesniye müzekker muhâtab ve tesniye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olunuz sizler iki hâzır erler ya avratlar yâhut cemi' hâzır erler ya avratlar gelecek zamanda.

نهى الحاضر من المجهول

کرده مشو:

Nehy-i hâzır binâ-i meçhul müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olmasın bir hâzır er ya avrat gelecek zamanda.

کرده مشوید:

Nehy-i hâzır binâ-i meçhul tensiye müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası olunmuş olmayınız sizler iki hâzır erler ya avratlar yâhut cemi' hâzır erler ya avratlar gelecek zamanda.

فعل التعجب من المعلوم

زهی کرد:

Fiil-i ta'accub binâ-i ma'lum müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası acep eyledi bir gayb er ya avrat geçmiş zamanda.

زهی کردند:

Fiil-i ta'accub binâ-i ma'lum tensiye müzekker gâib ve tensiye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası acep eylediler iki gâib erler ya avratlar yâhut cemi' gâib erler ya avratlar geçmiş zamanda.

زهی کردی:

Fiil-i ta'accub binâ-i ma'lum müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası acep eyledik iki hâzır er ya avrat geçmiş zamanda.

زهی کردید:

Fiil-i ta'accub binâ-i ma'lum tensiye müzekker muhâtab ve tensiye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası acep eylediniz sizler iki hâzır erler yâhut avratlar yâhut cemi' hâzır erler avratlar geçmiş zamanda.

زهی کردم:

Fiil-i ta'accub binâ-i ma'lum nefsi-i mütakellim vahde ma'nası acep eyledim şimdiki zamanda.

زهی کردیم:

Fiil-i ta'accub binâ-i ma'lum nefsi-i mütekellim ma'al gayr ma'nası acep eyledik geçmiş zamanda.

فعل التعجب من المجهول

زهی کرده شد:

Fii-i ta'accub binâ-i meçhul müfret müzekker gâib ve müfret müennes gâibe ma'nası acep olunmuş oldu bir gâib er ya avrat geçmiş zamanda.

زهی کرده شدند:

Fiil-i ta'accub binâ-i meçhul tensiye müzekker gâib ve tensiye müennes gâibe ve cemi' müzekker gâib ve cemi' müennes gâibe ma'nası acep olunmuş oldular iki gâib erler ya avratlar yâhut cemi' gâib erler ya avratlar geçmiş zamanda.

زهی کرده شدی:

Fiil-i ta'accub binâ-i meçhul müfret müzekker muhâtab ve müfret müennes muhâtaba ma'nası acep olunmuş olduk bir hâzır er ya avrat geçmiş zamanda.

زهی کرده شدید:

Fiil-i ta'accub binâ-i meçhul tensiye müzekker muhâtab ve tensiye müennes muhâtaba ve cemi' müzekker muhâtab ve cemi' müennes muhâtaba ma'nası acep olunmuş oldunuz sizler iki hâzır erler ya avratlar yâhut cemi' hâzır erler ya avratlar geçmiş zamanda.

زهی کرده مشدم:

Fiil-i meçhul binâ-i meçhul nefsi-i mütekellim vahde ma'nası acep olunmuş oldum geçmiş zamanda.

زهی کرده شدیم:

Fiil-i ta'accub binâ-i meçhul nefsi-i mütekellim ma'al gayr ma'nası acep olunmuş olduk geçmiş zamanda.

SONUÇ

İnsanıĝlu, yaşamı boyunca edindiği teçrübeleri, hayat tarzını, hayat izlenimlerini dil aracılığı ile gelecek nesillere aktarmıştır. Dil bir milletin en önemli unsurlarından biridir. Bir dil, insan misali doğar büyür ve ölür. Bir dilin yaşaması hayatını idama edebilmesi farklı kültürlerle etkileşim içinde olup sürekli kendini yenilemesi ile mümkün olur. Bu etkileşim dilin kendi mahiyetine uygun bir süreklilik arzetmelidir. Bu itibarla diller ancak birbirlerinden etkilenererek tarih sahnesinde hayat bulabilirler.

Tarihten günümüze Türkçenin en çok etkileşim içinde bulunduğu dillerden biri de Farsçadır. Türkçe ile Farsça coğrafı, dini vb. faktörlerden dolayı sürekli birbirini etkilemiş, birbirini beslemiş, kelime ve sözcük alışverişinde bulunmuş iki komşu dildir. Bu etkileşime ve yakınlığa verilebilecek en güzel örneklerden biri: Safavi hükümdarı Şah İsmail ile Osmanlı imparatoru Yavuz Sultan Selim'in durumudur. Şah İsmail İran hükümdarı olduğu halde şiirlerini Türkçe yazmış, Yavuz Sultan Selim Türk hükümdarı olduğu halde divanlarını Farsça yazmıştır. Türkçe ile Farsça arasındaki bu etkileşim kendini özellikle edebiyat sahasında hissettirmiştir.

Bu etkileşim ülkemizde Farsça öğrenimini tetiklemiş ve bunun sonucunda da Farsça gramer üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri olan *Kavaid-i Farisiyye* adlı gramer kitabı Farsçanın gramer kaidelerinin ve kelime çekimlerinin içinde yer aldığı bir gramer kitabıdır. Biz de bu çalışmada *Kavaid-i Farisiyye* kitabını inceledik ve Farsça ile ilgili tarihten günümüze yapılmış olan farsça gramer çalışmalarını araştırdık. Bu çalışma ve buna benzer daha nice çalışma bize gösteriyor ki Farsça kültür değerlerimiz içinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu dil üzerinde çalışmaların yapılması ve tarihimizde bu dilin önem arzetmesi bu çalışmanın da önemini biraz daha göstermektedir.

Her şeyden önce ecdadımızın Farsçaya vermiş olduğu önemi göz önünde bulundurarak yapmış olduğumuz bu çalışmanın tarihimize bir vefa borcu olduğunu

düşünerek bu çalışmanın ayrı bir öneme haiz olduğunu da söyleyebiliriz. Bu çalışmanın daha sonraki çalışmalar için bir örnek ve kaynak olacağını da düşünerek çalışmamızın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- ATEŞ, A., A. TERZİ, *Farsça Grameri*, M.E.B. Yay., İstanbul 1971.
- ATEŞ, A., T. YAZICI, *Farsça Dilbilgisi*, İmam Hatip Okulları Ders Kitapları I-II, M.E.B. Yay., İstanbul, 1969.
- DAMATZADE, M. M. *Kavâid-i Farisiyye*, İstanbul 1896.
- HAYYÂMPÛR, H. A. *Ferheng-i Amid*, Tahran 1337.
- HAYYÂMPÛR, H. *Destûrzebân-i Fârsî*, Tahran 1985.
- HAYYÂMPÛR, H. *Luğatname*, Tahran 1925.
- İCTİHÂDÎ, E., M. MAKSUDOĞLU, *Farsça Dilbilgisi*, Ankara 1963.
- KARİB, A. *Destûr-ı Zebân-ı Fârsi*, Tahran 1327.
- MİLİN, M. *Ferheng-i Fârsi*, Tahran 1342.
- MUHAMMED, C. M. *Destûr-Nâme: Der Sarf Ve Nahv-ı Zebân-Fârsi*, Tahran 1338.
- NECEF ZÂDE, Y.K. *Türklere Farsça Öğretimi*, M.E.B. Yay., İstanbul 1963.
- NEFİSİ, A. E. *Ferheng-i Nefis*, Tahran 1343.
- NİGÂHÎ, M. *Luğatname I*, Tahran 1991b.
- NİGÂHÎ, M. *Mebâni-yi İlmî-yi Destûrzebân- Fârsî*, Tahran 1989.
- NİGÂHÎ, M. *Tâze be Destûrzebân-i Fârsî I*, Tahran 1991a.
- NİGÂHÎ, M. *Hind-Avrupa I*, Tahran 2001.
- OLGUN, İ. *Cemşid Dırahşan Farsça, Türkçe Sözlük*, Ankara 1967.
- RASİM, A. *Yeni Usul Sarf-t Fârsi*, İstanbul 1327.
- SAFÂ, M. *Târîh-i Edebîyât Dergisi*, Tahran 1936, V/1, s. 395.
- ŞÜKRÜ, A. *Mi'yâr-t Kavâid-i Fârsi*, İstanbul 1318.